

BD: Imkeren vanuit een ander perspectief • Bijenhotel als symbool voor chemievrij golfterrein
Langstroth bijenkast • Bijen en stress

Bijenhouders

10e jaargang | 7
november 2016

7 Nederlandse BijenhoudersVereniging

NBV

Nederlandse
BijenhoudersVereniging

Kwaliteitscontrole

In mijn vorige redactioneel schreef ik over de kwaliteit van honing die wij imkers produceren. De conclusie was dat lokaal geproduceerde honing over het algemeen goed is, terwijl dat van (buitenlandse) honing die je in de winkel koopt nog wel eens de vraag is. In een rapport van de EU dat deze zomer verscheen bleek dat van een aanzienlijk percentage (19%) van de onderzochte monsters de etiketten niet in overeenstemming met de voorschriften zijn. De Europese imkerorganisaties bepleiten nu in een overleg met de EU in Brussel, waar de NBV overigens niet direct bij betrokken is, om harde controlemaatregelen om de Europese honingproductie te beschermen tegen foute importen, vooral uit Azië. Over een nieuwe methode om honing te checken op kwaliteit wordt in dit nummer verslag gedaan. Maar hoe staat het met de kwaliteit van bijenwas en kunstraat? Deze zomer ontving de NBV veel berichten van imkers die onregelmatigheden in het broed en bij de raatbouw ontdekten. In een schrijven van de voorzitter werd aangegeven dat bepaalde partijen kunstraat

die in het Bijenhuis gekocht waren stearine en paraffine bevatten. Het betreft hierbij vooral gewalste kunstraat die tegenwoordig bij een verkooporganisatie in België wordt ingekocht, omdat de walsmachine in Wageningen verkocht is. Het zal nog wel even duren voor de oorzaak bekend is, maar het is duidelijk dat we ook hier aanlopen tegen risico's die we in de imkerij niet kunnen gebruiken. Zoals het Bijkersgilde streeft naar een keurmerk voor honing, zo zouden we ook toe moeten naar een keurmerk voor kunstraat. Er zijn imkers die al hun eigen kunstraat maken, maar omdat dit een kleine groep zal blijven, is het belangrijk dat de NBV zich sterk maakt voor een controlesysteem. Enkele jaren terug hadden we problemen met slechte kwaliteit invertsuikers, ook uit België, voor de wintervoeding. Weer zo'n voorbeeld dat aangeeft hoe belangrijk het is om goede kwaliteitscontrole te hebben waar je als imker op kunt vertrouwen.

Kees van Heemert, *hoofdredacteur Bijenhouden*

Bijenhouden

Jaargang 10, nr. 7, nov. 2016

Oplage 7400 ex. Uitgegeven door de NBV. Verschijnt 8 keer per jaar, omstreeks 1/2, 15/3, 1/5, 15/6, 1/8, 15/9, 1/11, 15/12. ISSN 0926-3357.

Redactie

Kees van Heemert (hoofdredacteur), Sarah van Broekhoven, Wietse Bruinsma (eindredacteur), Bart de Coo, Caroline van der Laan, Henk van der Scheer.

Vaste medewerkers

Nienke de Jong (register), Ardine Korevaar, Louis van den Goor.

Redactie & administratie

Marga Canters (secr.),
(*postadres secretariaat NBV*)
t 0317-422422
e redactie@bijenhouders.nl.

Vormgeving en opmaak

GAW ontwerp en communicatie

Druk BDU Grafisch bedrijf

Omslagillustratie Bijenhotel in Safaripark Beekse Bergen

Foto Safaripark Beekse Bergen

Advertenties

Uitsluitend voor particulieren met incidentele aanbiedingen in 'Vraag en aanbod' € 10 per 20 woorden, elk extra woord € 0,25. Betalen o.b.v. factuur. Tarieven handelsadvertenties op aanvraag.

Alle in Bijenhouden gepubliceerde meningen en inzichten zijn voor rekening van de auteurs. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten, te redigeren of van eigen reactie te voorzien. Het Groene Boekje wordt aangehouden. Advertenties en bijgesloten materiaal vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie. Over plaatsing van handelsadvertenties beslist de NBV. Overname artikelen en illustraties, met bronvermelding na voorafgaande toestemming van de redactie.

Kopij uiterlijk 8 weken vóór de datum van verschijnen aan te leveren bij Marga Canters. Beknopte aankondigingen en berichten uit de vereniging uiterlijk 6 weken tevoren. Voor opgave van advertenties geldt vier weken. Tekst per e-mail. Digitale foto's (resolutie minstens 300 dpi bij 10x15 cm) per e-mail of upload.

Nederlandse BijenhoudersVereniging

Secretariaat

Grintweg 273,
6704 AP Wageningen
t 0317-422422
e secretariaat@bijenhouders.nl
i www.bijenhouders.nl
iban NL62ABNA0539042897
bic ABNANL2A
iban NL07INGB0000846801
bic INGBNL2A
Openingstijden ma t/m vrij:
10.00-14.00 u.
Opgeven voor Imkernieuws:
www.bijenhouders.nl/media/imkernieuws.

Het Bijenhuis (winkel)

Grintweg 273,
6704 AP Wageningen
t 0317-422733
e bijenhuis@bijenhuis.nl
i www.bijenhuis.nl
iban NL78ABNA0539042900
bic ABNANL2A
iban NL26INGB0000823276
bic INGBNL2A
Open: dinsdag t/m vrijdag 8.30-17 u. (1 mrt.-1 okt. ook zaterdag 8.30-13 u.).

Bijen@wur (PRI) |

Centraal Meldpunt Bijenziekten
Pb 16, 6700 AA Wageningen
Droevendaalsesteeg 1, 6708 PB Wageningen
(m t/m v, 9-17 uur, op afspraak)
t 0317-486001
e bijen@wur.nl
i www.bijen.wur.nl.

Ziek of dood volk?

Ziet u een afwijking in uw volk, die op ziekte lijkt, overleg met een collega imker. Als het niet duidelijk is raadpleeg een Bijengezondheidscoördinator (zie NBV-site). Ziet u heel veel dode bijen in en voor de kast, terwijl er genoeg voer is, dan kan bespuiting van een gewas in de omgeving de oorzaak zijn. Neem contact op met de NVWA: t 0900-0388 of mail naar: e info@nvwa.nl.

Algemeen nut

De NBV heeft de ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling)-status. Door deze status is het voor u mogelijk om fiscaal aantrekkelijk een schenking aan de NBV te doen.

De jaarkleuren zijn als volgt voor de jaren eindigend op

0/5: | 1/6: | 2/7: | 3/8: | 4/9:

Bijen kunnen zich op verschillende wijzen teweerstellen tegen stressfactoren

Bijen en stress

4

In Brabant worden bijenhôtels gepromoot als symbool voor chemievrij onderhoud van golfterreinen

Bijen op de golfbaan

10

Imkeren vanuit een ander perspectief

BD imkeren

12

Gedeelde of ongedeelde broedruimte

Kiezen én delen: de Langstroth bijenkast

14

en verder

**Na de basiscursus
Drachtplanten
Imkergemeenschap
NBV**

- 7 Bakken en voeren
- 8 Lederboom en blauwe spirea
- 9 Bijenreis naar Gambia een groot avontuur
- 16 Mail van de voorzitter | Studiedagen 2016
- 18 Agenda | Vraag en aanbod | In memoriam Gerrit de Maag | Gezocht beeldredacteur m/v | Lidmaatschap NBV

**Bijenbellettrie
Imkergemeenschap
Bijen op stand
Imkergemeenschap**

- 19 Honderd jaar pastoraal imkeren langs de Rijn
- 20 De Bijen, Ida Gerhardt (1905 – 1997)
- 21 NBV Huldiging Wim Toonk, imkersvereniging Apeldoorn-Ugchelen
- 22 Brummen
- 24 Succesvolle honingmarkten in Ugchelen en Eerbeek

Onderzoek

- 28 Zutphen bijenstad
- 23 Honinganalyse met NMR
- 26 Wilde bestuivers gevoeliger voor neonicotinoïden dan honingbijen

**Goed Geschoten
De lezer schrijft
Uit de oude doos**

- 28 Hulp voor een dakloos volk
- 29 Quasi wetenschappelijk | Mevrouw Nijlunsing-Muller: Raathoning voor 102-jarige!
- 30 Ingezonden brief: bestelling van suiker

Het gedrag van honingbijen

De weerbaarheid van een volk tegen stress

Henk van der Scheer en Ardine Korevaar

De belangrijkste stressor van honingbijen is de imker, maar bijzonder genoeg overleeft zeker in Nederland de honingbij ook dankzij de imker. Dit laatste is een behoorlijke verantwoordelijkheid. Door selectie op eigenschappen ten bate van de bijenhouders zijn er eigenschappen die van belang zijn voor de weerbaarheid van de bijen verloren gegaan of niet meer actief, schreef Blacquièr (2015). Het onderliggende centrale probleem binnen de bijenhouderij is volgens hem dat er na de komst van varroa een gat is ontstaan tussen de weerbaarheid tegen ziekten en plagen in het huidige bijenvolkenbestand en de oorspronkelijke, natuurlijke weerbaarheid.

Door menselijk ingrijpen, dat wil zeggen het bestrijden van varroamijten, is het verkreukeldevleugelvirus (Deformed Wing Virus, DWV) dat wordt overgebracht door varroamijten naar de larven, nu een belangrijke vijand van onze honingbij. Wat minder vaak treden andere stressoren op zoals nosema, bestrijdingsmiddelen (met name insecticiden) en tekorten aan voedsel door onvoldoende dracht. Aan dat laatste ligt ook menselijke activiteit ten grondslag.

Individuele weerbaarheid

Uit wat we weten over het genoom van de honingbij lijkt de individuele afweer van bijen minder ontwikkeld dan van sommige andere insecten, zoals fruitvliegen. De belangrijkste aangeboren afweermiddelen bij individuele bijen zijn de hemocyten (vergelijkbaar met onze witte bloedlichaampjes) en het enzym fenoloxidase in hun hemolymfe. Bij oudere bijen neemt het aantal hemocyten af, maar de hoeveelheid fenoloxidase neemt daarentegen toe. Dat laatste komt goed uit. Haalbijen komen door hun taak namelijk het meest in contact met ziekteverwekkers (Schmid e.a., 2008). Naast die aangeboren afweer geeft de koningin aan haar eieren vitellogenine mee. Dit eiwit kan zich binden aan bacteriën en moleculen die met ziekteverwekkers worden

geassocieerd. Daarmee worden de nakomelingen beschermd tegen ziekten in hun milieu (Salmela e.a., 2015).

Sociale hygiëne

Het sociale afweergedrag op volksniveau is juist sterker ontwikkeld dan bij veel andere insecten. Individuele genen worden minder belangrijk als er ook een groepsverdediging, een sociale immuniteit, is. Honingbijen hebben te maken met een groot aantal parasieten en ziekteverwekkers. Evans en Spivak (2010) brachten die in kaart en beschreven onder andere gedragsmechanismen die risico's voor zusters verminderen. In 2011 en 2012 besteedden Van Heemert en Van der Scheer aandacht aan dergelijk gedrag in zes nummers van Bijenhouden (van 2011 nr. 5 t/m 2012 nr. 4). Te denken valt aan het poetsen of vlooien om bijvoorbeeld varroamijten van het eigen lichaam en dat van andere bijen te verwijderen. Tot sociaal hygiënisch gedrag behoort ook de nesthygiëne, waarbij de taken door verschillende zuster groepen worden vervuld. Polyandrie van de koningin (meerdere darren die haar bevruchten) helpt bij het profileren van groepen huisbijen tot specialist op diverse terreinen en draagt daarmee bij aan de vitaliteit van het volk. Zo worden taken als broed opsporen dat is besmet met

de veroorzaker van Amerikaans vuilbroed en verwijderen van dat broed, cellen openmaken waarin een varroamijt bezig is om zich te vermeerderen en dode bijen uit het nest verwijderen door verschillende specialisten uitgevoerd. De broedzorg wordt overgelaten aan de jongere voedsterbijen. Ook het verlaten van het nest door zieke individuen om ergens in het veld te sterven (Rueppell e.a., 2010), hoort tot het sociaal hygiënisch gedrag. Een ander voorbeeld van de scheiding van taken is de verdeling van het nest in compartimenten. Haalbijen slaan het voedsel niet zelf op in het nest, maar geven het af aan huisbijen die het opslaan. De haalbijen komen dus niet met hun 'vuile poten' bij de larven. Voedsterbijen consumeren vervolgens het stuifmeel om er voedsterbrij van te maken onder toevoeging van onder andere glucoseoxidase (zie onder: Voeding en het immuunsysteem). Dat verkleint de kans op uitwisseling van ziekteverwekkers van de ene taakgroep naar de andere.

Koorts

Bijenvolken kunnen ook 'koorts' opwekken tegen ziekten (Starks e.a., 2010). De optimale temperatuur voor bijenbroed is 32-36 °C. Bijen die het broed verzorgen verwarmen dat extra in reactie op een kalkbroedinfectie.

Bloemrijke akkerrand. Foto Ardine Korevaar

Daarmee wordt de schimmel tegengewerkt. Dezelfde strategie wordt ingezet om wespen te doden. Een groepje bijen kan bij het inballen van een binnendringende wesp de temperatuur tot wel 45 °C opvoeren in die bal bijen.

Voeding en het immuunsysteem

We weten dat een goede voeding, met name de stuifmeelkwaliteit, cruciaal is voor de ontwikkeling, vitaliteit en levensverwachting van honingbijen. Bijen kiezen echter niet bewust voor kwaliteitsstuifmeel. In juli-augustus wordt nogal eens het eiwitarme maisstuifmeel verzameld. Bij het vertieren van stuifmeel breken de bijen de eiwitten af in aminozuren om daarvan weer eigen eiwitten te maken. In eiwitten komen ongeveer twintig verschillende soorten aminozuren voor. Uit de literatuur weten we dat bijen ongeveer de helft daarvan zelf kunnen synthetiseren. De andere aminozuren moeten uit stuifmeel worden betrokken. Volgens Fluri e.a. (2007) komen al die essentiële aminozuren in stuifmeel van veel drachtplanten voor. Dat bleek na analyse van stuifmeel dat met de hand verzameld was en stuifmeel dat door bijen was verzameld. In hun onderzoek vormde stuifmeel van leeuwentand een uitzondering; daarin komt weinig arginine voor.

Er bestaat dus kwalitatief goed monofloraal stuifmeel met een diversiteit aan eiwitten, maar vaker zoeken bijenvolken het in polyfloraal stuifmeel. Bijen die verschillende diëten stuifmeel voorgeschoteld kregen met meer of minder eiwit, aten van alle diëten evenveel (Alaux e.a., 2010). Ook gingen ze niet meer eten van stuifmeelmengsels dan van een dieet met stuifmeel afkomstig van één bloemsoort. Daarnaast bleek er geen effect te zijn van de stuifmeel-/eiwitdiëten op het aantal hemocyten in het bijenbloed. De individuele afweer werd kennelijk nauwelijks beïnvloed door verschillen in eiwitten. Wel kwamen er meer hemocyten voor bij jonge bijen die geen stuifmeel kregen en dus in dat opzicht honger leden. Honger (lees weinig eiwitten) lijkt het lichaam alert te maken voor het optreden van infecties. Ook werd in de kop van de bijen de activiteit van glucoseoxidase gemeten. In aanwezigheid van water vormt glucoseoxidase uit glucose waterstofperoxide. Daarmee wordt het voer voor de larven en de honingvoorraad gesteriliseerd. Bij de 'hongergroep' bleek de glucoseoxidase-activiteit duidelijk minder dan bij bijen die wel stuifmeel kregen. Een polyfloraal voedselaanbod leverde de hoogste glucoseoxidase-activiteit op en daarmee een betere sociale afweer. Soms overheerst een dracht van

slechts één gewas en moeten bijen het daarmee doen. In het zuiden van Frankrijk haalden bijen gedurende lange perioden meer dan 90% van hun stuifmeel van zonnebloemen en in gebieden met veel mais bestond wel 80% van alle stuifmeel uit maisstuifmeel (Blacquière, 2010). Overigens bepalen niet alleen het eiwitgehalte en de samenstelling de waarde van het stuifmeel, maar zijn ook vetten belangrijk (Di Pasquale e.a., 2013). Om aan dat goede voedsel te komen vliegen bijen gedurende hun leven ongeveer 800 km. De vorige keer hebben we uitgelegd dat bijen uit volken die ernstig zijn besmet met varroa of nosema die prestatie niet halen. Dan wordt het dus extra moeilijk voor een volk als ook dracht een beperkende factor wordt.

Propolis

Een tweede belangrijke sociale immuniteitsfactor is het verzamelen van plantenharsen. Bijen mengen die harsen met was tot propolis en daarmee behandelen ze vervolgens de wanden van het nest (Simone-Finstrom en Spivak, 2010). Volken die de wanden van de nestholte rijkelijk voorzien van propolis zorgen daarmee voor een antiseptisch effect. In zo'n nest komen immuniteitsgenen bij bijen minder tot uiting in de zomer en herfst dan bij

'Dat zijn onze ergste vijanden: de bijeneter en de honingvreter'. Maar onze imker denkt aan varroa en DWV. Cartoon Wolfgang Willnat

bijen die hun nest met veel minder propolis omgeven (Borba e.a., 2015).

Zelfmedicatie

We hebben al gezien dat het verzamelen van plantenproducten zoals harsen met een werking tegen bacteriën, schimmels en virussen een strategie is om het optreden van ziekten tegen te gaan. Ook stuifmeel en nectar kunnen tot die plantenproducten worden gerekend, maar er is wel een grote variatie in effectieve werking tussen soorten stuifmeel en soorten nectar. Voedsterbijen verwerken die producten tot voer voor larven en dragen daarmee bij aan het gezond houden van het volk (Erlor en Moritz, 2015). Voedsterbijen die zijn besmet met nosema hebben een voorkeur voor honing met een sterke antibiotische activiteit die hun besmetting doet verminderen (Gherman e.a., 2014). De voedsterbijen prefereren vooral zonnebloemenhoning. Die voorkeur werkt ook door bij larven en andere bijen die door hen worden gevoed en het voeren met dergelijke

honing heeft daarmee een therapeutisch effect op het volk als geheel. Het verdient daarom aanbeveling om bij het inwinteren zo'n raam met honing direct naast het broednest te hangen.

Imkeractiviteiten

In de periode 2002-2012 stierf voornamelijk op het noordelijk halfrond in de winter jaarlijks 20-30% van de bijenvolken. Waarschijnlijk is een aantal factoren samen verantwoordelijk voor deze sterfte, dacht men toen. In Nederland is in 2013 daarom het Actieplan Bijengezondheid opgezet om gezamenlijk de belangrijkste oorzaken van bijensterfte aan te pakken en tegelijkertijd de leefomstandigheden te verbeteren. Dat laatste is van belang zodat volken over gezonde en vitale bijen kunnen beschikken. Volgens Blacquière (2015) lijken er bij ons grofweg twee wegen bewandeld te worden om de weerbaarheid van de bijenvolken te vergroten. Er wordt geselecteerd op specifieke eigenschappen om varroaresistentie te bevorderen. De andere methode richt

zich op het bevorderen van zowel resistentie als tolerantie in het algemeen. Door selectie wordt geprobeerd om de natuurlijke aanpassing(en) aan de lokale druk van ziekten en plagen te verbeteren. Ook wordt aanpassing aan de algemene regionale omstandigheden bevorderd.

Regionaal aangepaste bijen blijken een betere overlevingskans te hebben. Die hebben misschien nog wel de capaciteit behouden om zich te weer te stellen tegen stressoren. ●

De referenties vindt u op de website van de NBV: www.bijenhouders.nl/actueel-en-media/tijdschrift-bijenhouden/aanvullingen-op-bijenhouden.

Oproep Goede foto's

De redactie is op zoek naar goede foto's van en over de bijen. Voor de voorplaat, voor de rubrieken 'Bijen op stand' en 'Goed geschoten' of als illustratie bij een artikel.

Heeft u een mooie bijenstal? Staan uw bijen op een bijzondere locatie? Of bent u gewoon trots op uw kasten of korven? Stuur een foto in voor 'Bijen op stand'. Staand formaat, A4 in een hoge resolutie. Met voorkeur onderin de foto ruimte voor gegevens en tekst!

Ook andere bijzondere foto's zijn welkom voor de rubriek 'Goed geschoten'. Dat kan van alles zijn, zolang het maar met bijen en bijenhouden te maken heeft. Liefst een liggende foto in hoge resolutie. Dat geldt ook voor illustraties bij artikelen.

Stuur uw bijdrage naar redactie@bijenhouders.nl. Vermeld in uw bericht wie de fotograaf is en wat er op de foto staat, zodat wij weten welk onderschrift erbij moet.

Bakken en voeren

Leerling:

Volgens de winter-APK moet ik straatjes bijen tellen als de temperatuur onder de 5°C komt. Maar de meeste van mijn volken staan op twee bakken en dan zie ik helemaal geen bijen bovenin.

Stel: van twee volken denk ik dat ze aan de kleine kant zijn en volgens de winter-APK kan ik ze dan nog verenigen met een ander volk. Is dat raadzaam of kan ik de volken beter met rust laten?

Meester:

Even de lezers bijpraten: de 'Winter-APK' was een klein onderzoek dat drie jaar gelopen heeft. Je kunt er alles over lezen op de NBV-site bijenhouders.nl. De Winter-APK werd georganiseerd door Frank Moens en Ben Som de Cerff. Frank is onze communicatieman en Ben is een bijenteeltleraar die een succesvol boek op zijn naam heeft staan en de rubriek 'Bijenwerk' op bijenhouders.nl verzorgt. Als je 's winters bij lage temperaturen de volksgrootte wilt bepalen en de bijen zitten diep in de kast, dan hoef je alleen maar een zaklamp te gebruiken of zo'n klein, fel led-lampje. Dan zie je de bijen goed zitten. Tel het aantal bezette straatjes. Vijf bezette straatjes is de ondergrens. Als er op 1 november minder dan die vijf straatjes bezet zijn, dan kan zo'n volk de winter best overleven, maar de resultaten van de Winter-APK laten zien dat de kans daarop wel bedenkelijk laag is. Wees de problemen dus voor en zie er in de loop van de zomer zorgvuldig op toe dat je met grote volken, liefst met jonge moeren en mooi regelmatig broedt, de winter in gaat. Die volken heb je bovendien adequaat behandeld tegen varroa.

Of het raadzaam is om rond 1 november een zwak volk te verenigen, is moeilijk te zeggen, omdat zo weinig imkers bereid waren dat te doen. Het aantal deelnemers was veel te laag en daardoor durfden Frank en Ben geen stellige beweringen te doen, behalve dan dat er onder imkers '[koud]watervrees' bestaat voor wintervereniging. Je mag voorlopig dus zelf weten of je rond 1 november verenigt of niet.

Leerling:

Oxaalzuur druppelen tegen de varroamijt doe je in de winter, tussen Kerstmis en Oud & Nieuw, bij een temperatuur tussen -5°C en +5°C. Het volk moet broedloos zijn en daarvoor moet het in de periode van half november tot begin december een keertje goed gevoren hebben, zodat de koningin van de leg af is gegaan. Drie weken later is dan het laatste broed uitgelopen en kun je - als de temperatuur het toelaat - oxaalzuur druppelen. Als de dagen gaan lengen in januari raakt de koningin weer aan de leg, dus je kan niet te lang wachten.

In 2015 had het half december nog niet gevoren. Erger nog, de temperatuur lag weken boven de 10 graden Celsius en ook in de laatste week van december kwam de temperatuur niet onder de 5 graden. Heeft een varroabehandeling dan zin? Als je geen oxaalzuuroplossing kan druppelen, zijn er dan alternatieven? Of moet je de winterbehandeling dan maar achterwege laten?

Meester:

De temperaturen die jij noemt zijn ideaal, omdat er in dat geval weinig bijen zullen opvliegen. Dat lijkt toch de belangrijkste reden voor die lage temperaturen te zijn. In een overzicht namelijk van al het onderzoek dat op dat moment beschikbaar was, naar de toepassing, de effectiviteit en de gevaren van oxaalzuur (Harz en Rademacher, *Oxalic acid for the control of varroosis in honey bee colonies*, 2005) wordt opgemerkt dat al het onderzoek naar de druppelmethode verricht werd bij buitentemperaturen variërend van 3 tot 13°C. De tests vonden vooral plaats in de herfst. In de koudere klimaatzones volstaat een oxaalzuuroplossing van 3 tot 3,5%: meer heeft geen enkele zin. Telkens opnieuw werd meer dan 90% van de mijten gedood. Nou ja, in een enkele test was het minder.

Er bestaat een kleine variant op de druppelmethode. Sommige imkers zijn namelijk bang dat bij de druppelmethode bij relatief warm weer veel oplossing tussen de bijen door op de schuifla valt. Dus gebruikt men een plantenspuit die je – let wel – op de druppelstand zet en niet op de nevelstand.

Nu wordt het lastig om de dosering te bepalen. Met een injectiespuit ging dat nou net zo makkelijk. Nu is het slim om buiten de kast te oefenen door met de plantenspuit in een maatbekertje te knijpen. Zo kun je bij benadering bepalen hoeveel oplossing je toedient bij een bepaald aantal keren knijpen. ●

Drachtplanten

Lederboom en blauwe spirea

Tekst en foto's Louis van de Goor

Ptelea

Caryopteris

Ptelea trifoliata

De Nederlandse naam voor deze heester of kleine boom is lederboom. Van oorsprong komt deze plant voor in Mexico en Noord-Amerika. De lederboom behoort tot de familie van de ruitachtigen. *Ptelea trifoliata* bloeit in mei-juni, in schermen met roomwitte bloemen. De bloeiduur is ongeveer 14 dagen. Gedurende de bloei worden de bloemen rijklijk bezocht door de bijen en andere insecten.

Na de bloei ontstaan de vruchten. Als je die van bovenaf bekijkt, zie je dat er drie 'vleugeltjes' om het zaadje zijn gevormd. De 'vleugeltjes' lijken van papier gemaakt. Ze worden zelfs transparant. Het is niet makkelijk om nauwkeurig te beschrijven hoe de vruchtjes er dan uitzien. Bekijk daarom deze bijzondere vruchtvorming zelf eens. De bladeren zijn ovaal en hebben een gladde rand. Zoals de naam al aangeeft (trifoliata) staan de bladeren met zijn drieën aan één bladsteel. De bladeren verkleuren in de herfst goudgeel. U kunt de lederboom toepassen als heester of als boom.

Als heester zal hij een hoogte bereiken van ongeveer vier meter. Hij wordt dus een stevige struik. Als boom zal de lederboom een hoogte bereiken van zes à acht meter. Als boom is hij geschikt voor parken en plantsoenen. Als heester kan de lederboom toegepast worden op de achtergrond in de border.

De plant gedijt het beste op humusrijke vochthoudende grond. Wilt u van de lederboom een boom kweken, dan zal begeleidende snoei noodzakelijk zijn. De zijscheuten moeten dan verwijderd worden en men zal een stam moeten kweken. Als zich eenmaal een stam gevormd heeft, hoeft u niet meer te vrezan voor herhaaldelijke opslag. Ook heeft de lederboom als boom gedurende de eerste jaren na het planten een boompaal nodig.

De soort verdraagt stevige snoei. Toch is snoeien in de meeste gevallen niet nodig. Kiest u er toch voor om te snoeien dan kunt u dit het beste aan het einde van de winter of in het begin van het voorjaar doen.

Caryopteris clandonensis

Caryopteris een lage blauw bloeiende heester die bloeit in de nazomer. Van eind augustus tot in september treft u de kleurrijke bloemen aan. U kent deze struik misschien beter als de 'blauwe spirea'. Hij behoort tot de ijzerhardfamilie. Van oorsprong komt hij voor in Oost-Azië. Van *Caryopteris clandonensis* komt een vijftiental cultivars voor in ons land. De bloemkleur varieert van lichtblauw tot donkerblauw. De bloei is zeer rijk. Onze bijen verzamelen er zowel stuifmeel als nectar

op. Het stuifmeel is grijsblauw van kleur. Aangezien de heester in het najaar bloeit, is de levering van stuifmeel vlak voor de winter van groot belang voor de bijen. De bloemen ontstaan in de bladoksels van het nieuwe schot, dus de bloei is op eenjarige scheuten. Snoei in de zomerperiode is dus niet aan te raden want dan zal hij in de nazomer niet bloeien. Beter is het om deze heester direct na de winter te snoeien, zodat er veel nieuw schot kan aangroeien waarop de bloemen rijklijk kunnen bloeien. Snoei is aan te raden als men graag veel bloemen wenst. De struik blijft dan ook compacter. De heester heeft grijsgroene bladeren. Dit is een vrij unieke kleur voor een heester. De bladeren verspreiden een aromatische en kruidige geur. In de herfst zal deze struik zich in prachtige herfsttinten tooien. De plant leent zich uitstekend voor in de vasteplantenborder. Ook voor vakbeplanting leent de blauwe spirea zich goed. Hij zal zich hier kunnen ontwikkelen tot een mooie ronde stuik. De takken hangen namelijk in sierlijke bogen. De hoogte van deze sierlijke heester bedraagt ongeveer 60 cm. Tussen hoog struikgewas of bomen komt hij niet tot zijn recht, omdat de bloei dan te wensen over zal laten. Steeds vaker treffen we de blauwe spirea ook aan in potten of bakken. Daarmee kan hij dus een schitterende aanvulling zijn op uw balkon of uw terras. Bij een goede ontwikkeling zal hij de pot camoufleren, terwijl hij weinig water vraagt. De blauwe spirea groeit op alle grondsoorten. Ook op droge zandgronden komt de heester rijklijk in bloei. De struik vraagt weinig onderhoud. In strenge winters kunnen de takjes echter invriezen en verloren gaan voor het komende jaar. In het vroege voorjaar verwijdert men dan de dode takjes zodat de heester weer nieuw schot kan vormen. Kies bij het planten van de struik daarom een beschutte plek uit om vorstschade zoveel mogelijk te beperken. Ook kunt u in de winter de plant beschermen met wat stro, vliesdoek, bladeren of snoeitakken die men overheeft.

De beste manier om deze plant te vermeerderen is de struik in het vroege voorjaar te scheuren. Stek is mogelijk van zomerscheuten. U moet er echter rekening mee houden dat dit ten koste zal gaan van de bloei in de daaropvolgende nazomer.

Naast vele bijen zullen hommels en vele vlindersoorten de bloemen massaal bezoeken. Ze zullen er hun voedsel verzamelen om de winter door te kunnen komen. Aangezien de blauwe spirea een plant is die weinig ruimte vraagt en vele toepassingsmogelijkheden heeft, mag deze prachtig bloeiende plant in geen enkele imkertuin ontbreken. ●

Bijenreis naar Gambia één groot avontuur

Tekst en foto's Thomas Freitag

In het voorjaar van 2016 was een groep van tien imkers en vrienden op bezoek in Gambia. De reis ging stukje bij beetje het binnenland in langs afgelegen dorpen en over onverharde wegen.

Overall gebeurde hetzelfde. We waren overall welkom, overall werd voor ons gekookt en samen met de lokale imkers mochten we een kijkje nemen in hun bijenkasten. Dat was spannend.

Afrikaanse bijen zijn een stuk wilder dan de bijen hier. Maar vooral ook de manier waarop Afrikanen imkeren is een stuk wilder. Wat wél hetzelfde is, is de nieuwsgierigheid en de liefde voor dit insect. En net zoals in Nederland raak je er niet over uitgepraat. Tot diep in de nacht bij een vuurtje praten over de steeklustige beestjes en plannen maken voor de volgende dag. Vaak met muziek en dans en soms ook in alle rust aan zee. Eén van de hoogtepunten van deze reis

was een studiedag die we zelf hadden georganiseerd. Een dag samen met de imkers die we in de afgelegen dorpen hadden leren kennen. Geweldig. Afrikanen bewegen altijd. Ze maken muziek en ze dansen. Tijdens de studiedag voerden ze een toneelstukje voor ons op. En onze deelnemers konden iets vertellen over koninginnen-teelt en apitherapie.

Een bijenreis naar Gambia is een groot avontuur. De reis wordt georganiseerd door Imkerij Stad en Streek en er is ruimte voor individuele wensen. Bewust waren er momenten aan de Atlantische Oceaan gepland waar je heerlijk in zee kan zwemmen en alle indrukken verwerken. Alle deelnemers konden zich achteraf in drie woorden vinden: spannend, ontroerend en onbeschrijfelijk. Een tweede en derde reis staan gepland voor november 2016 en februari 2017. Meer info: www.imkerijstadenstreek.nl of info@imkerijstadenstreek.nl. ◆

Lattenkast

Bijenhotel symbool van chemievrij beheer golfbaan

Tekst en foto's Marian Hulshof

Bijen op de golfbaan, personen die dak- en thuisloos dreigen te worden en zich inzetten voor de bij: het zijn geen alledaagse combinaties, maar succes hadden deze Brabantse projecten wel. De provincie Noord-Brabant investeert flink in de bij. In de periode 2014–2015 werd € 300.000 besteed aan bijenprojecten, van 2015 tot 2018 wordt daar nog eens € 750.000 aan uitgegeven. De Brabantse Milieufederatie voerde twee van de bijenprojecten uit. Dit artikel gaat over het eerste project: bijenhôtels op golfbanen en recreatieterreinen.

Het afgelopen jaar werden bijenhôtels neergezet bij de Beekse Bergen, het vakantiepark Efteling Bosrijk en drie Brabantse golfbanen (De Pettelaar, De Dommel en De Haenen). Het plaatsen van de bijenhôtels was de aftrap voor een traject waarmee golfbanen en recreatieterreinen intensief te maken krijgen: chemievrij beheer van de terreinen. In 2020 mogen er geen bestrijdingsmiddelen meer gebruikt worden op golfbanen en recreatieterreinen.

Bijen als symbool

Dat vergt niet alleen een andere aanpak van het groenbeheer, het vraagt ook om meer tolerantie bij de gebruikers van deze terreinen, zeker in de periode dat nog gezocht wordt naar de best passende aanpak. Gebruikers van de terreinen moeten ook wennen aan minder strakke condities op het terrein: een zekere acceptatie van onkruiden en insecten. Een grasmat met een vlekje hoort daarbij.

Bijen en bijenhôtels zijn een goed startpunt voor deze aanpak, zo was het idee achter dit project. De bijenhôtels symboliseren het belang van natuurlijk, chemievrij beheer van hun terreinen. Uitlegbordjes bij de hotels kunnen toelichting geven over de leefwijze van wilde bijen en hun rol in het ecosysteem.

De beheerders van de golfbanen en recreatieterreinen bleken gelukkig wel open te staan voor het plaatsen van bijenhôtels, maar voor het zover was moesten er eerst wat vragen beantwoord worden.

Ze steken toch niet?

Vraag één lag voor de hand: "Gaan die bijen onze bezoekers dan niet steken en weggagen?" Omdat de bijenhôtels een educatieve functie hadden was het uiteraard niet de bedoeling dat ze uit angst voor steken op een uithoek van het terrein werden weggestopt. Dat bijen geen wespen zijn, en dat niet iedere bij een honingbij is, is niet bij iedereen bekend. Wat hielp: een goed verhaal over angels die niet door de huid heen komen en over solitaire bijen die geen kolonie te verdedigen hebben.

Waar is het restaurant?

Vraag twee kostte meer tijd: waar gaan we die bijenhôtels dan plaatsen op het terrein? Waar kunnen we ze op het zuiden zetten, met voldoende zon? Is er voldoende voedsel in de buurt? Staan ze op een plaats waar die uitlegbordjes wel gelezen worden, waar voorbijgangers de hotels ook echt zien? En kan er ook ruimte komen voor alle soorten die het liefst in de grond nestelen, toch zo'n 70% van de wilde bijen?

Hoewel de meeste terreinen zeker niet geheel bloemloos waren, was het met name bij de golfbanen de vraag of er wel voldoende voedsel te vinden zou zijn in de directe omgeving van het bijenhotel en ook of de variatie in bloeiende begroeiing wel voldoende was. Het draait bij golfbanen toch om gras en niet om bloemen. Het was vaak zoeken naar plaatsen met de juiste mix van zon, bloemen en publieke belangstelling. Met enig snoeiwerk en aanpassing van de beplanting lukte het uiteindelijk wel om overal een plaats te vinden.

Een klein pension of 1.000 kamers?

Tenslotte was er nog de kwestie: hoe moet het hotel eruit zien? Wat goed is voor de bijen (heel veel kleine pensionnetjes verspreid over het hele terrein) was niet per se goed voor het project (een sjiek hotel met 1.000 kamers vlakbij de ingang). Als compromis werden op elke locatie twee middelgrote bijenhôtels geplaatst. Alleen bij de Beekse Bergen werden twee grote bijenhôtels geplaatst, omdat ze daar een echte attractie moesten worden. De Beekse Bergen wilde met de bijenhôtels namelijk ook aandacht geven aan inheemse diersoorten, het afgelopen jaar een speerpunt van veel Europese dierentuinen.

Om de bijenhôtels te kunnen laten aansluiten bij de uitstraling van de terreinen, brachten enkele (groen-) aannemers en timmerwerkplaatsen een offerte uit. Daarmee werd een catalogus met verschillende soorten bijenhôtels samengesteld. Het bouwen van bijenhôtels is in principe niet moeilijk, maar kennis over wilde bijen is wel belangrijk. Sommige bedrijven

moesten echt gevoed worden met informatie, zowel over mogelijke modellen als over de benodigde vulling.

Gaatjes zonder rafels

Het vullen van grotere bijenhôtels kost veel tijd. Daarom werden bij de Beekse Bergen scholieren diervoorzorg van het Prinsentuin College in Breda ingeschakeld. Gaatjes zonder rafelranden boren, riet op maat knippen, bamboe op maat zagen, het viel niet altijd mee, vonden de dames (en een enkele heer). Goed gereedschap en voldoende koffiepauzes bleken vereist om de moed erin te houden, maar het resultaat mocht er zijn!

Het was erg leuk om te merken dat de wilde bijen die er al waren, door het project ook opgemerkt werden, en door de bijenhôtels meer status kregen. Inmiddels zijn de eerste gasten van de bijenhôtels overal gesignaleerd, worden sommige terreinen volledig chemievrij beheerd en zijn er op de golfbanen proeven gaande om in 2020 zover te zijn. ●

De bijenhôtels werden betaald met provinciale subsidie en met bijdragen van de Beekse Bergen, de Efteling en de Nederlandse Golf Federatie.

BD: imkeren vanuit een ander perspectief

Tekst en foto's Mieke Hamel

BD staat voor biologisch-dynamisch, maar wat dat inhoudt is niet zo eenvoudig te verwoorden. Het heeft te maken met een bepaald mens- en wereldbeeld. Bijvoorbeeld dat een mens méér is dan een verzameling erfelijke eigenschappen en zichtbare materie die gemeten en gewogen kan worden en die werkt volgens de natuurwetten. Meetbaar en weegbaar is de fysieke dimensie van alles wat leeft. Er is ook een andere laag die meer met kwaliteiten te maken heeft en andere wetten volgt. Noem het wezen of geest, maar die laag is in ieder geval niet materieel. Die gelaagdheid geldt ook voor de bijen. Je ziet met verbazing hoe de samenleving in de kast perfect georganiseerd is en je vraagt je af hoe dat mogelijk is.

In Oosterbeek organiseert een kleine initiatiefgroep - waarin BD-imkers en geïnteresseerde niet-BD-imkers - bijeenkomsten over bijenhouden. De deelnemers komen uit een grote regio rondom Arnhem. Men komt voor een inleiding en uitwisseling van ervaringen en waarnemingen. Voor mij is het belangrijk dat we openstaan voor elkaars werkwijzen en samen denken en werken in het belang van de bijen. Uitgaande van de eerder genoemde visie zijn er een paar zaken die opvallen.

De kijk op het bijenvolk

Daar zie je de individuele bijen: koningin, werksters en darren. Maar er is ook het geheel, het volk en daar is ook het wezen van het bijenvolk. Dat omvat dit alles met het hele gebied dat door het volk wordt bevlogen. De biotoop waarin planten en bijen samenwerken. Ook de imker hoort in dit geheel thuis. Hij luistert naar zijn volk en stemt zijn handelen af op wat er in het volk gaande is en wat de biotoop aankan. Hij láát zijn volk zwermen als dat enigszins mogelijk is. Hij ziet de zwerm als de meest natuurlijke harmonische geboorte van een nieuw volk. Een impuls die van de bijen zelf uitgaat. In de kast is een situatie ontstaan waarop de bijen reageren met de aanzet van koninginnencellen en dat leidt tot het vertrek van de koningin samen met een deel van de werkbijen. De imker kan niet bepalen welke bijen meegaan. We hebben allemaal wel ervaren wat een indrukwekkende gebeurtenis zo'n vertrekkende zwerm is. Daar word je even stil van! Koningin en werkbijen vormen een nieuwe eenheid en dat is prachtig te zien als zo'n zwerm hangt en tot rust gekomen is.

In de kast

Ingrijpen in de huishouding van een kast wordt tot een minimum beperkt. De kast dus zo min mogelijk openmaken. Veel kun je aflezen aan het gedrag van de bijen aan het vlieggat. Dat is te leren. In de BD-imkerij werken we veel met natuurbouwkasten¹ waarin negen of meer ramen zitten, die aanzienlijk hoger zijn dan de gangbare ramen. De hogere ramen bieden meer ruimte om het broednest in de eivorm te bouwen. Samen met de kleinere raatafstand van 35 mm is de zo belangrijke warmtehuishouding goed te regelen met minder bijen. De bijen bouwen hun eigen raat. In het voorjaar beginnen ze met vijf ramen en een sluitplank. Bij een grote dracht wordt er een honingkamer opgezet. Inwinteren gebeurt op eigen honing omdat dit de volwaardige voeding is, nodig om het volk gezond en sterk te houden.

Een goede regel kan zijn: de honing uit de honingkamer is voor de imker, de honing in de broedkamer voor de bijen. Indien nodig bijvoeren met een suikeroplossing waarin een aftreksel van onder andere kamille en een snuffe zout.

De koningin

De bevruchting van de koningin door een aantal darren afkomstig uit diverse volken staat garant voor een gezonde genetische diversiteit. Bij koninginnenteelt, en zeker bij kunstmatige inseminatie, kan de genetische basis erg smal worden en daarmee is er kans op bijenvolken die minder bestand zijn tegen ziekten en plagen. Omdat de natuurlijke gang van zaken is dat de koningin, afkomstig van het volk zelf, geboren wordt en daardoor intensief met het volk verbonden is, is het kweken van koninginnen bij BD-imkers niet echt een optie. Een ingevoerde koningin is wezensvreemd aan het volk. Uiterlijk gezien kan het lijken dat dit geen enkele invloed heeft op het volk. Maar denkend vanuit het geheel, het wezen van een volk, de biotoop en de imker waarop de bijen zijn afgestemd past het invoeren van een vreemde koningin niet. We weten niet wat dat voor effecten heeft op het volk. Dan hebben we het over het gegeven dat er meer is dan wij kunnen zien. Het uitgangspunt in de BD-imkerij is dat een bijenvolk meer is dan de zichtbare

verzameling bijen in en rond de kast, en er wordt van uitgegaan dat er ook een geestelijk wezen is dat een bijenvolk onder zijn hoede heeft en aanstuurt. Er zijn helderziende mensen, die menen dit wezen waar te nemen. Omdat de wijsheid in het bijenvolk direct samenhangt met dat geestelijk wezen, houd je daar rekening mee. Dat wij alleen de materiële uitingen hiervan kunnen zien heeft te maken met de tijd waarin wij leven. In onze tijd menen velen dat alleen materie bestaat en dan vooral die materie die ook nog een economische waarde vertegenwoordigt. Zodra we ook het niet materiële als wezenlijk erkennen krijgen we andere ervaringen. Dan krijgen we gevoel voor wat zich tussen mensen, planten en dieren afspeelt.

Terug naar de bijen. Als we gaan waarnemen wat op de vliegplank gaande is, dan proberen we daar conclusies uit te trekken over wat er in de kast gebeurt. Pas dan gaan we in de kast kijken wat we daar aantreffen. Zo oefenen we onze waarneming. Blijven we waarnemen als de bijen vliegen, hoe ze vliegen en hoe ze op bloemen bewegen, dan kunnen we ons gaan verwonderen over hoe die kleine bijen dat allemaal doen. Door wat daar zichtbaar wordt spreken volgens de BD grotere verbanden en die kun je leren zien. Verbaasd over alles wat de bijen doen en teweegbrengen kunnen we aan de grens van onze waarneming komen en soms even iets van dit grotere verband ervaren, bijvoorbeeld bij het afkomen van een zwerm, of bij het uitbouwen van de eigen raat. BD-imkeren gaat van deze andere realiteit uit en daardoor wordt anders naar het werken met bijen gekeken. Zo imkeren is zeker geen methode, eerder een manier van leven en omgaan met al het levende. Meer hierover in een volgend verhaal.

Uit het voorgaande zal u duidelijk worden dat er interessante gesprekken kunnen ontstaan als wij op zo'n bijenavond in Oosterbeek bij elkaar zijn. Leerzame uitwisseling waarover we blijven nadenken. Ook jonge imkers zijn van harte welkom op de avonden in Oosterbeek. Informatie hierover is te vinden op de website www.bdimmers.nl. Arnhem is te vinden onder het kopje activiteiten onder regio's. Tenslotte nog dit: We horen vaak de uitspraak dat er meer is tussen hemel en aarde dan waar wij weet van hebben. Deze uitspraak is zeker van toepassing op het samenleven van de bijen en hun samenwerken met de plantenwereld. ●

1) De ramen zijn 45,8 cm hoog en 28,7 cm breed. Zie p. 5-7 in nr.1 van jaargang 2014 van *Bijenhouden 'De Nederlandse dertienraams natuurbouwkast'*, door Wim van Grasstek.

Kiezen én delen

Wietse Bruinsma

Veel imkers breken zich het hoofd over de vraag wat nu eigenlijk beter is: een gedeelde of een ongedeelde broedruimte? Grofweg gezegd: Dadant of spaarkast? Of maakt dat misschien helemaal niets uit?

Imkers zijn van oudsher gefascineerd door het kastformaat. Ik ben daar geen uitzondering op. Daarbij draait het om het vinden van een evenwicht tussen wat het beste is voor het bijenvolk en het gebruiksgemak voor de imker. De bij heeft een holte nodig, de imker een kist. Imkers kijken goed naar wat hun collega's doen, en worden dan ook sterk beïnvloed in hun keuze voor een bepaald kasttype.

De nieuwe, derde, editie van het boek van Heinz Lorenz, samen met Robert Löffler, over de Langstrothkast leek me een goede aanleiding om nu de feiten eens op een rijtje te zetten. Heinz Lorenz is van oudsher een grote voorvechter van het Langstroth-kasttype. De titel belooft het al: wereldwijd veel succes met deze kast. De leidende positie van de Langstroth-kast in de wereld (zo'n 80% van de imkers in de wereld werkt ermee) is voornamelijk terug te voeren op de flexibele bedrijfsvoering als gevolg van de gedeelde broedruimte: de mogelijkheid tot het maken van verschillende soorten afleggers en eenvoudige raatvernieuwing. Kasttype en bedrijfsmethode zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zonder hier nu principieel te willen kiezen tussen ongedeelde en gedeelde broedruimte is het wél van belang om de verschillen in bedrijfswijze te onderkennen.

Kasten met een ongedeelde broedruimte staan op dit moment sterk in de belangstelling. Voorstanders roemen de snelheid van controles en stellen vaak ook dat een ongedeelde broedruimte 'natuurgetrouwer' is. Maar bij de snelheid van de controles moet nog wel een kanttekening worden geplaatst.

Dat het kastformaat niet van invloed is op de ontwikkeling van het bijenvolk is afdoende aangetoond in de literatuur. Broeder Adam vermeldde het zelf al in zijn standaardwerk 'Meine Betriebsweise'.

Het verschil tussen de beide bedrijfswijzen zit 'm in de vorming van het broednest: één grote bak bij ongedeelde, en meerdere bakken (hoog of laag) bij gedeelde. Het verschil wordt vooral duidelijk in de zwermtijd, waarin met regelmatige tussenpozen van 7 à 9 dagen de volken moeten worden nagekeken op doppen, als men tenminste geen – min of meer – definitieve zwerm-

verhinderende toegepast heeft. De ramen van het ongedeelde broednest zijn snel nagezien op doppen. Dat gaat zeker langzamer bij de gedeelde broedruimtesystemen, ware het niet dat het meestal genoeg is om de bovenste van de twee broedbakken op te lichten om te zien of er onderaan de ramen van die tweede broedbak doppen zijn aangezet: de fameuze (en veel verguisde) 'kiepcontrole'. Hierbij wordt / worden de bovenste bak(ken) opgelicht en de onderkant van de raampjes in die bak(ken) geïnspecteerd op de aanwezigheid van moerdoppen.

In zo'n 95% van alle gevallen gaat dit goed. In de resterende gevallen loopt men het risico de zwerm te verliezen. Overigens vermoed ik dat bij ongedeelde broedruimtes het succes ook geen 100% zal zijn. Immers, hoe makkelijk zie je niet een dop over het hoofd, tenzij je alle raten uiterst consciëntieus afschudt...

Kernpunt van de bedrijfsmethode die Lorenz en Löffler beschrijven is het imkeren per bak, en niet per raam.

Daarmee bedoel ik dat ingrepen in het volk in veel gevallen niet via individuele raampjes verlopen maar 'baksgewijs'. Dat is een totaal andere benadering dan bij imkeren met de ongedeelde broedruimte.

In de lente en vroege zomer wordt in de beschreven imkermethode de volgorde van de broedbakken in principe eens per ongeveer drie weken omgekeerd, in totaal tot wel drie keer toe. Doel hiervan is om de opwaartse tendens die ieder volk vertoont tijdens de groeifase steeds in stand te houden. Een leggende moer gaat niet graag naar beneden! Maar ja, dat is natuurlijk wel extra werk, zult u zeggen. Het draagt er echter in niet geringe mate toe bij om de zwermstemming te onderdrukken, want zo kan de koningin weer nieuwe ruimte vinden voor haar eieren. Verder is zo'n bakwisseling hét moment om een zwermbestrijdingsmethode uit te voeren. Die kan bij deze imkermethode gebaseerd zijn op broeddistantiëring waarbij het broed, of een deel daarvan, van de koningin gescheiden wordt met een moerrooster en de koningin zo weer nieuwe ruimte krijgt om te leggen.

Vaak wordt bij kasten met een gedeelde broedruimte aangeraden om met één raammaat voor broed- en honingkamers te werken. Maar de auteurs breken toch een lans voor het gebruik van lage ramen in de honingkamer vanwege het gewicht van een volle honingbak. Bovendien kan op deze manier makkelijker pure soortenhoning verkregen worden. Een lage honingbak loopt immers sneller vol dan een hoge. Eerlijkheidshalve moet ik erbij zeggen dat ik zelf ook wel werk met anderhalve broedbak en dus honingkamers inzet als broed-

bakken bij volken waarvoor het opzetten van een hele broedkamer in de lente wat teveel van het goede is. Misschien heb ik wel te veel van dat soort volken... Om allerlei kritiek voor te zijn moet ik er wel bij zeggen dat ik de lage raampjes voor honingopslag en voor broed strikt gescheiden houd.

De auteurs besteden nogal wat aandacht aan wat je in het Nederlands de honingbakkenmethode zou kunnen noemen ('Flachzargenbetrieb' heet het heel mooi in het Duits), waarbij men uitsluitend met honingkamerformaat werkt, dus zowel voor broed als voor honing.

Nog afgezien van minder zwaar tilwerk is de methode interessant aangezien het herhaald omwisselen van de bakken hier maximaal tot uitdrukking komt.

De methode is tot in detail beschreven door Josef Bretschko in zijn beroemde boek 'Naturgemässe Bienenzucht', nu alleen nog maar antiquarisch beschikbaar, dus u zult er fiks voor in de buidel moeten tasten. Veel aandacht is er ook voor speciale uitdagingen in de bedrijfsvoering, waarbij met name dieper ingegaan wordt op de verschillende afleggermethoden: moer goede vliegers, moerloze vliegers voor koninginnen-teelt, 'zuigelingen' in meerdere varianten, broedafleggers, tweekoninginnenbedrijfswijze. Bent u er nog? Het is duidelijk geen boek voor mensen die eventjes gauw de bijenhouderij onder de knie willen krijgen, want de beschrijvingen zijn diepgaand en gedetailleerd. De grote verdienste van Heinz Lorenz is dat hij voor de Duitse markt een heel precieze en uitgebreide beschrijving van de Langstroth-kast heeft gemaakt. In dit boek

is er een heel hoofdstuk exclusief aan gewijd, compleet met bouwtekeningen.

Ook al gaat dit boek over de Langstrothkast, ook voor de simpleximker valt er vanzelfsprekend het nodige uit te peuren. Alhoewel, er zijn misschien tóch wat verschillen. Kennelijk heeft de kastendiscussie mij ook in zijn greep. De Langstrothraampjes hebben kortere oren dan simplex en breken veel minder snel. Een iets principiële verschil zit 'm in de afmetingen. Langstrothraampjes hebben een onderlat met een lengte van 44,8 cm, tegen 36,0 cm bij simplex. Een lengte van meer dan 40 cm zou van belang zijn voor een voldoende grote warmtebufferzone die een volk in vrije opstelling moet hebben. Dit speelt een rol bij extreem weer tijdens de groeifase.

Tenslotte wijden de auteurs nog een beschrijving aan de *20-30 minuten bedrijfsmethode*. Daar hoor je tegenwoordig niet zo veel meer over: 20-30 minuten werk per volk per jaar! Kan dat en is een hobbyimker daarop uit? Kernpunt van de methode is dat men niet op zoek is naar de maximale productie per volk maar veeleer naar de maximale productie per gewerkte tijdseenheid. Een extensieve methode, die ook berust op het wisselen van de positie van de diverse bakken. ●

Das Langstroth-Magazin und seine Betriebsweise:
Führend und erfolgreich in der Welt-Imkerei

Heinz Lorenz en Robert Löffler
2015, ISBN 978-3-00-052023-5, € 26,00.

Mail van de voorzitter

Sjoemelkunstraat

Hebben we na jaren de wintersterfte van onze volken teruggebracht tot een min of meer acceptabel laag percentage, doet zich weer een nieuwe bedreiging voor: gesjoemel met de zuiverheid van de bijenwas. Niet een beetje, maar op grote schaal. In grote partijen bijenwas die buiten Europa zijn aangekocht, is onder andere stearine bijgemengd. Ook zijn er vraagtekens of er wel het juiste losmiddel (zeepoplossing) is gebruikt bij het fabriceren van de (gewalste) kunstraatvellen. Hebt u het afgelopen jaar pakken kunstraat gekocht bij een van de vele leveranciers die ons land telt, grote kans dat het broed op nieuwe uitgebouwde vellen maar mondjesmaat tot ontwikkeling

kwam. We kennen al verschillende broedziekten. Voor het eerst is kunstraat de oorzaak van slechte broedontwikkeling in deze omvang.

In juni vernamen we de geluiden dat er iets niet goed was met de kunstraat. Werden aanvankelijk de problemen toegedicht aan het beroerde weer en slecht bevruchte koninginnen, al vrij snel werd duidelijk dat het toch iets heel anders moest zijn. Vergelijkbare berichten kwamen ook uit de ons omringende landen. Het opengestelde meldpunt liet al snel zien dat het menens was. Direct is op initiatief van de NBV de stap gezet om de oorzaak te achterhalen. Nederland en België werkten daarin samen, in de zin dat er veel uitwisseling van informatie over de onderzoeken plaatsvindt. Ook de overheid, de Voedsel- en Warenautoriteit, was betrokken. De afgelopen maanden werd moeizaam progressie geboekt naar het vinden van de veroorzaker. Het was de bekende speld in de hooiberg. Een lange afstreeplijst met factoren die mogelijk invloed zouden kunnen hebben en daarvan vervolgens het causaal verband zien aan te tonen, werd punt voor punt afwerkt. Hulde aan degenen die het geduld hadden te blijven zoeken. Onder de imkers was de stemming anders. Heel begrijpelijk. Je wilt wat doen om je volken goed voor te bereiden op de winter. Helaas tastten we maanden in het duister en konden niet veel zinnigs adviseren.

Stearine is van plantaardige of dierlijke oorsprong. Het heeft niets met bijenwas te maken, maar wel alles met de kaarsenmakerij. Is een partij verwisseld, heeft de verkoper gedacht er extra aan te kunnen verdienen, of dacht de producent van de kunstraat met goedkopere was er een slaatje uit te slaan? Misschien komen we het nooit te weten. Het is ook nog niet duidelijk of het losmiddel de boosdoener was, of misschien dat wellicht een combinatie was van die twee.

Direct rees de vraag hoe we genoegdoening kunnen krijgen voor de geleden schade. En misschien nog wel de belangrijkste: hoe kunnen we er zeker van zijn dat we in 2017 en de jaren daarna gegarandeerd schone kunstraat kunnen aanschaffen?

Er liggen zijn nog veel vragen. We steken de koppen bij elkaar voor een plan waar we allemaal wat aan hebben. De meest simpele, maar niet de eenvoudigste, is dat iedere imker een eigen bijenwas circulatiecircuit opstuigt: zelf winnen en weer omvormen tot nieuwe kunstraat.

Eind september hadden we het eerste gesprek met een advocaat om te onderzoeken hoe we de claim naar de leverancier kunnen opstellen. Dat doen we als vertegenwoordiger van imkerij en als verkoper van kunstraat in onze Bijenhuiswinkel. Er gaan heel wat kilo's over de toonbank, dat kan ik u wel vertellen. Het wordt een hete winter. Ik hoop van harte dat we eruit komen. Voor de actuele stand van zaken verwijs ik u naar onze websiterubriek 'meldpunt kunstraatprobleem'. ◆

Jan Dommerholt, voorzitter NBV

Bijenproducten: complex, met specifieke eigenschappen

De producten van de bij staan centraal tijdens de Studiedagen van de NBV dit jaar. Dan hebben we het uiteraard over honing, maar ook over propolis en was. Het bijenvolk gebruikt deze producten als voeding, bouw materiaal of bestrijding van ziekten. Stuk voor stuk zijn het complexe natuurproducten met specifieke eigenschappen. De mens maakt al duizenden jaren dankbaar gebruik van bijenproducten voor voeding, persoonlijke verzorging en geneeskunde. Tijdens de studiedagen zullen we de bijzondere eigenschappen van deze producten nader beschouwen. Het Bijkersgilde ondersteunt imkers bij het beoordelen van de kwaliteit van bijenproducten en beoogt de kennis te vergroten.

De programmering van deze studiedagen is op alle locaties nagenoeg gelijk. Tijdens het ochtenddeel komen drie deskundigen aan het woord over bijenproducten.

Honing wordt meer vervalst dan ons lief is

Bart Keijser (foto boven) houdt een inleiding over de resultaten van het recent honingonderzoek door de Europese Unie. De titel van zijn lezing licht al een tipje van de sluier op: 'Honing wordt meer vervalst dan ons lief is'. Bart Keijser is opgeleid als microbioloog aan Wageningen Universiteit en werkt thans als onderzoeker bij TNO. Hij heeft daarnaast een aanstelling als buitengewoon hoogleraar Oral Systems Biology aan het Academisch Centrum Tandheelkunde Amsterdam. Hij gebruikt zijn wetenschappelijke kennis bij het onder-

steunen van het Bijkersgilde bij de ontwikkeling van testmethoden waarmee keurmeesters honingkwaliteit objectief kunnen beoordelen. Hij geeft voorlichting over het gebruik ervan als onderdeel van de opleiding tot keurmeester bijenproducten.

Hogescholen werken aan kwaliteit van honing en was

Frens Pries zal uiteenzetten wat de stand van zaken is van onderzoeken door hogescholen van de kwaliteit van honing en was. Met de huidige bijenwasproblematiek snijdt hij een actueel onderwerp aan. Frens Pries werkt aan de Hogeschool Inholland te Amsterdam, met als belangrijkste vakgebied bijengezondheid, en als specialisatie de correlatie tussen varroa, virussen en de wintersterfte van bijen. Hij werd opgeleid als moleculair bioloog aan de Rijksuniversiteit Groningen en coördineert de onderzoeken die m.m.v. het Bijkersgilde worden gedaan aan de Hogeschool Inholland, Amsterdam, Hanzehogeschool Groningen, en Hogeschool Zuyd in Geleen.

Is de samenstelling van propolis het probleem voor medische toepassingen?

Annette van der Knaap (foto boven) heeft scheikunde (organische en anorganische chemie) gestudeerd in Leiden en bij verschillende chemiebedrijven gewerkt. Ze kwam bij een imker propolis tegen en las het boekje van Wiebe Braam. Veel meer dan dat was er in Nederland over propolis niet te vinden. In het buitenland des te meer. Door het argument van de wisselende samenstelling werd de betrouwbaarheid van de Nederlandse propolis in twijfel getrokken. Maar als de samenstelling van Nederlandse propolis vergelijkbaar is met

die van andere landen, dan mogen we aannemen dat de werking ook vergelijkbaar is. En daar was een onderzoeksvraag geboren: *zijn buitenlandse (medische) onderzoeksresultaten geldig voor Nederlandse propolis?*

Na deze vraag rezen meer vragen: *is de samenstelling van propolis per regio in Nederland vergelijkbaar? Hoe constant is de samenstelling eigenlijk? Is er verschil per bijenvolk? Zou Nederlandse propolis de kwaliteitstoets doorstaan met altijd dezelfde samenstelling?*

Van 2010 tot 2015 heeft Annette zich bezig gehouden met het propolisonderzoek. Met hulp van vele Nederlandse en Belgische imkers zijn tientallen monsters middels gaschromatografisch onderzoek vergeleken met propolis uit andere werelddelen en konden de onderzoeksvragen worden beantwoord.

Als u een propolismonster wilt afstaan, dan is dat zeer welkom voor een eventueel vervolgonderzoek. Als u een monster meeneemt, doet u er dan een briefje bij met de volgende informatie: de locatie van de kast(en), het jaartal én de maand van oogst, en of het monster een verzameling is van één of meer jaren, en één of meer locaties.

Wetenschap ten dienste van imkers

Toegankelijke lezingen waardoor u aan de lippen van de sprekers zult hangen. 's Middags workshops en korte lezingen om nog meer over bijenproducten te leren en ervaringen uit te wisselen. U kunt een keuze maken uit:

- Van kwaliteitszegel tot meesterproef. Invoering van het Gildesysteem, van leerling tot meester onder professionele begeleiding.
- De smaak van honing, hoe leer je proeven?
- Verbeterde wasproductie. Tips voor het recyclen van je oude raat
- Pollenanalyse, voor iedere imker (of partner) te leren
- Biologische Nederlandse honing, hij is er!
- Bijengif, behandel het met eerbied
- Demonstratie onderzoeksapparatuur Bijkersgilde.
- Hoe maak je een verantwoord honingetiket en waar moet je op letten?

De locatie Beilen voegt er nog twee aan toe:

- De ontwikkeling van een bijenvolk in het voorjaar
- Hoe kom ik op een eenvoudige manier aan zachteardige bijen?

Honingkeuring

Ook tijdens deze Studiedagen kunt u uw producten, zoals honing en was, laten keuren. Deze keuring wordt op alle locaties verzorgd door keurmeesters van het Bijkersgilde (www.bijkersgilde.nl). De keuring is live te volgen. Iedereen kan dus zien hoe de producten worden beoordeeld. U brengt hiermee ook één van de doelen – kwaliteit van honing op een hoger niveau te brengen – dichterbij. Lees voordat u uw product aanbiedt het keuringsreglement. Dit kunt u downloaden van de site van het Bijkersgilde (www.bijkersgilde.nl/keuringsreglement). Zo bent u optimaal voorbereid voor de beoordeling van uw bijenproduct. Per te keuren product betaalt u € 2,50.

Noviteiten

Hebt u een idee of uitvinding die u wilt laten zien tijdens de studiedag, dan bieden wij daartoe de mogelijkheid. Laat dit even weten bij uw aanmelding, dan wordt er ruimte voor u gereserveerd in de zaal.

Deelname en aanmelden

Deelname aan één van de studiedagen kost € 20,- aan de kassa bij entree te voldoen. Voor dit bedrag volgt u de inleidingen en neemt u deel aan één van de workshops. Ook is een lunch en koffie of thee inbegrepen. U meldt u aan voor één of meerdere studiedagen via de website van de NBV (www.bijenhouders.nl/studiedagen).

Locaties

De studiedagen beginnen om 10.00 uur, vanaf 09.00 uur is de zaal open en kunt u ook uw product aanbieden voor keuring.

5 november 2016, Beilen

Zalencentrum Wilhelmina, Wilhelminaplein 2.

12 november 2016, Breda,

ROC-Princentuin, Frankenthalerstraat 15.

19 november 2016, Horst,

Citaverde College, Spoorweg 8, 5963 NJ Horst-Hegelsom.

26 november 2016, Boskoop

Wellantcollege, Zijde 105, 2771 EV Boskoop.

Agenda

Meer informatie over onderstaande en andere evenementen op www.bijenhouders.nl/agenda.

5, 12, 19 en 26 november

NBV-studiedagen in resp. Beilen, Breda, Horst en Boskoop. Zie pagina 17.

22 november Udenhout

Bijen en varroabestrijding voor beginners door Mari van Iersel. En Marcel Horck over reizen met de bijen. Org. Groep Midden-Brabant.

a 19.30 u In Party-centrum De Schol Stationstraat 13. Inl. Mari van Iersel, **t** 013-5113463. **e** mjmhvianiersel@gmail.com.

12 januari Udenhout

Diploma-uitreiking basiscursus en lezing 'Biologische honing' door Eric van Oijen. Organisatie NBV-groep Midden-Brabant.

Zie voor gegevens onder 16 februari.

14 januari Wageningen

Ontmoetingsdag Bestuivingsimkers. Nadere info volgt.

28 januari Austerlitz

Koninginnenteeltdag.

16 februari Udenhout

Lezing door dr. Kees van Heemert, Oud-Rijks-bijenteeltconsulent, over 'Simpel imkeren'.

a 19.30 u in Partycentrum De Schol, Stationstraat 13. Inl. Johan Remmers, **m** 06-51898154, **e** remmersvanmierlo@home.nl.

11 maart Zeist

BD-imkerdag.

18 maart Geldermalsen

Studiedag (ABTB) voor bestuivingsimkers. Nadere info volgt.

Vraag en aanbod

Te koop: honing per 15 kilo: acacia, distel, koolzaad, bos, herbal, zonnebloem en bloemenhoning. Zeer goede kwaliteit en voldoende voorraad. Imkerij Het Korfje, **t** 0529-483585, **e** info@hetkorfje.nl Nieuwleusen.

Honing te koop. Levering gratis vanaf 300

kg. Koolzaad, zonnebloem, phacelia, bloemenlicht en donker, linde, acacia, lavendel, kastanje, alpenweide, citrus, thijm, ericaheide, bladhoning spar, pollen, wasblok en propolis. allard.daalder@orange.fr, **t** 00 333 86 47 61 99.

Bezoekerscentrum Imkerij Immenhof. Omvat

een imkerij, wijngaard, tuinen, expositieruimte met permanente expositie, terras en plantenverkoop. Een uniek en gezellig uitstapje voor uw vereniging, familie of bedrijf. Voor meer info: **i** www.imkerij-immenhof.nl of **t** 024-3584543. Gonnien en Marcel Hallmans, Rijksweg 224, Molenhoek/Heumen.

Gezocht

Beeldredacteur m/v

Bij de redactie van Bijenhouden is er een vacature voor de functie van een foto- of beeldredacteur. We zoeken iemand die goed kan fotograferen én over goede apparatuur beschikt.

Het is ook wenselijk dat de redacteur imker is of in ieder geval feeling met het vak bijenhouden heeft.

Bij het samenstellen van elk nieuw nummer van ons blad Bijenhouden is de kritische beoordeling van de te gebruiken foto's van groot belang. Daarnaast wordt veel aandacht gegeven aan het beheer van de beeldbank met duizenden foto's. Op dit moment wordt aan die beeldbank gewerkt. Tevens zal een onderdeel van de taak zijn het overleg met de grafisch vormgever van ons blad.

De fotoredacteur maakt deel uit van de redactie en zal ook betrokken worden bij het schrijven en beoordelen van artikelen.

Reactie graag sturen aan redactie@bijenhouders.nl.

In memoriam

Op donderdag 18 augustus 2016 is, in de leeftijd van 88 jaar, overleden

GERRIT DE MAAG

Gerrit was een enthousiast imker, die graag aan iedereen over zijn hobby vertelde. Hij heeft veel voor de NBV-afdeling Zutphen e.o. betekend. Hij was een groot aantal jaren zeer actief als secretaris en penningmeester van onze afdeling en heeft belangrijk bijgedragen aan het realiseren van de bijenstal van de afdeling, met name op het gebied van de fondsenwerving en de contacten met de gemeente Zutphen. Voor zijn betrokkenheid, inzet en vriendschap als imker zijn we Gerrit erkentelijk.

Bestuur en leden NBV-afdeling Zutphen e.o.

Lidmaatschap NBV 2017

Zoals elk jaar ontvangen alle NBV-leden in januari het betalingsverzoek voor de contributie van 2017. Indien u wijzigingen heeft ten aanzien van uw lidmaatschap, wilt u dit dan vóór 1 december aan ons doorgeven? Dat geldt met name:

- als u in 2016 cursist was van een basiscursus Bijenhouden. Laat ons dan weten of u lid blijft en zo ja, bij welke afdeling u zich wilt aansluiten.

- als wilt u overstappen naar een andere afdeling. Laat ons dan weten naar welke afdeling u wilt overstappen.

U kunt alle wijzigingen doorgeven via het formulier op www.bijenhouders.nl/over-de-nbv/lidmaatschap/gegevens-veranderen of inloggen en zelf uw gegevens aanpassen: www.bijenhouders.nl/over-de-nbv/mijn-bijen

houders.

Als u uw lidmaatschap van de NBV wil opzeggen dient u dit vóór 1 december 2016 schriftelijk aan ons door te geven. Wij vinden het fijn als u de reden van opzegging vermeldt. U kunt op de volgende wijzen opzeggen:

Per mail: secretariaat@bijenhouders.nl.

Per post: ledenadministratie NBV, Grintweg 273, 6704 AP Wageningen

Online: www.bijenhouders.nl/over-de-nbv/lidmaatschap/opzeggen.

Ontvangen wij uw opzegging niet vóór 1 december, dan geldt uw lidmaatschap voor 2017 en bent u de contributie verschuldigd.

Vergeet niet uw debiteurnummer te vermelden! Zie hiervoor uw ledenpas.

Bij voorbaat dank voor uw medewerking.

Honderd jaar pastoraal imkeren langs de Rijn

Tekst en foto Henk van der Scheer

Dit jaar bestaat de imkervereniging 'De Korenbloem', aangesloten bij de NBV als afdeling Oosterbeek-Renkum, 100 jaar. Dat werd op 8 juli jl. herdacht met een bijeenkomst bij de bijenstal van Kasteel Doorwerth. Die stal is eigendom van het kasteel en een aantal kasten in die stal is van het Gelders Landschap, maar de volken daarin zijn van imkers van de vereniging en die verzorgen ze dan ook.

Al een aantal jaren werkt de imkervereniging nauw samen met de wildbeheereenheid Zuid-Veluwe in de stichting Biotoopverbetering Zuid-Veluwe. Het was die stichting die de uitnodigingen had verstuurd voor de happening en zodoende kwam die middag een aantal verschillende activiteiten aan bod. Als eerste werd een akkerrand geïnspecteerd. Daarna werd bij de bijenstal een informatiebord onthuld door de 'kasteelvrouw' Carine van Ketwich Verschuur-van den Hout. Uit haar woorden werd duidelijk dat het kasteel tegenwoordig is toevertrouwd aan de zorg van

het Geldersch Landschap en Kasteelen en dat zij niet langer op het kasteel woont. Volgens haar is kasteelvrouw dus niet meer de juiste aanduiding. Na de onthulling plantte de wethouder van de gemeente Renkum, mevr. Wendy Ruwhof, een bijenboom, *Tetradium daniellii*. En toen was het tijd voor het nuttigen van een hapje en een drankje.

De vereniging

De imkervereniging telt nu 35 leden, vertelt voorzitter Raymond van den Heuvel. Ongeveer 50 jaar geleden was dat wel het dubbele. Naast het beheer van de bijenstal bij kasteel Doorwerth beschikt de vereniging over nog een stal in de heemtuin De Lage Oorsprong te Oosterbeek. Leden kunnen in de bijenstallen hun volken plaatsen als ze een plek zoeken. Bij de vereniging zijn imkermaterialen te leen, waaronder een refractometer en een slinger. Die laatste is te leen voor 5 euro per keer. Een deel van de leden imkert met Carnica's. Een methode die veel wordt gebruikt door de leden is imkeren met één broedbak die elf ramen bevat en daarop een honingkamer ook met elf ramen. In het koude voorjaar wordt de

bijenruimte daardoor optimaal benut om het volk warm te houden. Ingewinterd wordt met de honingkamer onder de broedbak. In het voorjaar wordt de honingkamer weer op de broedbak geplaatst. Sommigen hebben zich toegelegd op imkeren volgens BD-wijze. Nieuwe leden krijgen op verzoek een mentor toegewezen.

De leden vergaderen halfjaarlijks en dat is vaak inclusief een lezing op die avond. Ieder jaar wordt een excursie georganiseerd. Zo is men in de Weerribben geweest, op Schiermonnikoog en in musea in België en Duitsland. Samen met andere verenigingen in de regio wordt jaarlijks in het Bijenhuis een regionale honingkeuring gehouden. Ook staat men ieder jaar op de markt van het oogstfeest van Doorwerth.

Biotoopverbetering

Naar buiten toe is de meest opvallende activiteit van de imkervereniging het verbeteren van de leefomstandigheden van de bijen. Daartoe is op 6 november 2014 een convenant met de gemeente Renkum ondertekend. Jaarlijks wordt een actieplan opgesteld met doelen en activiteiten. Voorlichting geven door de imkervereniging aan de inwoners van de gemeente is onderdeel van die activiteiten en de gemeente geeft een folder uit over bijvriendelijk tuinieren. Ook werkt de imkervereniging samen met de wildbeheereenheid Zuid-Veluwe in de stichting Biotoopverbetering Zuid-Veluwe. Die stichting zaait voornamelijk akkerranden in. Dat is mogelijk door de medewerking van landbouwers en grondeigenaren en wordt voor een deel gefinancierd door de gemeente Renkum.

Werkgebied

Het werkgebied van de imkervereniging omvat de gemeente Renkum, met als belangrijkste plaatsen Oosterbeek en Renkum. Het is een bosrijk gebied met akkers en in de aangrenzende Betuwe boomgaarden. In het voorjaar worden volken verhuurd voor bestuiving in die boomgaarden. Een lid van de imkervereniging regelt die verhuur als tussenpersoon van imkers en fruittellers. Voor het winnen van honing wordt wel gereisd naar de Biesbosch (reuzenbalsemien) en de Veluwe (heide). Wordt er niet gereisd dan zijn er altijd nog lindebomen, akkerranden en stadstuintjes die nectar kunnen leveren. ●

Wethouder Ruwhof plant een bijenboom. Er achter de bijenstal van kasteel Doorwerth.

De Bijen

*De donk're bijen brommen om de korven
Waar bij de schuur de oude linde staat.
Ik denk aan de arbeid in de korf geborgen,
Het langzaam groeien van de honingraat.*

*En weer op deze plek, als zoveel dagen,
Bestormt mij plotseling een overvloed
Van beelden, zo in lichtglans toegedragen
Dat, overstelpt, ik de ogen sluiten moet.*

*Uren, terwijl de zoekende gedachten
Zich, allengs tot verbinding schikken gaan,
De dag verstrijkt, het zwermen der bevrachte
Gonzende dieren houdt gestadig aan.*

*Tot de avond invalt en ik neergebogen
Mij dankend op de rijke dag bezin.
Doordringend komt een zoemer langsgevlogen,
Een late bij keert nog ter korve in.*

Ida Gerhardt (1905 – 1997)

Een bijengedicht van een van onze allerbeste dichters

Ida Gerhardt was classica, hebraïste en lerares klassieke talen. Ze dichtte niet alleen veel oorspronkelijk werk, maar ze maakte ook allerlei vertalingen, bijvoorbeeld van de psalmen of de beroemde Georgica ('Het boerenbedrijf') van de Romein Vergilius, waarover de vorige 'Bijenbellettrie' ging. Ze was, kortom, door en door vertrouwd met de ontroering die de bijenteelt teweeg kan brengen.

Gerhardts stijl is zeer herkenbaar. Altijd weer dat archaische taalgebruik – 'ter korve' –, altijd weer die wat gezochte zinsconstructies om het rijmwoord maar achteraan te krijgen – die ondertussen wel leiden tot fraaie effecten – en vaak van die zware assonanties: 'De donk're bijen brommen om de korven'. Het leidt allemaal tot een aangename deftigheid. Vaak schrijft Gerhardt nogal verbeteren, alsof ze schreef met haar tanden stevig op elkaar. Haar stijl is wel eens 'militant' genoemd. Maar in dit gedicht, totale rust en kalmte. Dat komt door de bijen.

Je zou kunnen zeggen dat het gedicht halverwege de laatste strofe af is. De dichter heeft in de loop van een prachtige

Bijen

zomerdag onder de geurende lindeboom talloze indrukken en ideeën opgedaan, die samen iets nieuws hebben gevormd. Einde mededeling. Het werk van de bijen is er de metafoer van. De laatste twee regels zijn een soort toegift, of voor de cynici onder ons: de regels moesten vol. Het idee is al uitgewerkt, maar ja, de dichter legt zichzelf de verplichting op van vier gekruist rijmende kwatrijnen en dus breidt ze die twee regels er nog aan vast. Als je er zo tegenaan kijkt, ga je wel voorbij aan het ongrijpbare en zelfs licht komische effect van dat laatste bijtje waar we nog even onze aandacht op moeten richten. Die laatste 'zoemer' tovert een boeddha-achtige glimlach op ons gezicht: er valt niets meer te wensen.

Het gedicht bevat voor imkers een leuk extraatje. Zoals in bijna ieder verhaal, want zo kun je dit gedicht best beschouwen, moeten we eerst even weten waar we ons bevinden en wat er aan de hand is. Wij bevinden ons in de buurt van een stel bijenkorven. Die staan bij een schuur en een lindeboom. Er staat niet dat de lindeboom bloeit, maar dat mogen wij veilig aannemen. De dichter bevindt zich buiten en de bijen zijn 'bevracht'. Kortom, het is zomer en er is dracht.

Pas één of twee jaar nadat ik begonnen was met imkeren, kon ik een lindeboom herkennen. In mijn herinnering duurde het zelfs nog ietsje langer voordat ik het onmiskenbare lindeparfum opmerkte. Nog later viel mij op hoe de hele omgeving, tot een paar honderd meter verderop, helemaal zwaar kan zijn van de lindebloesemgeur, vooral 's avonds bij windstilte. Tegenwoordig kan ik mij niet voorstellen dat er een tijd geweest is dat ik die zalige geur níet rook. Ongelooflijk.

Zo weet ik nog goed dat ik na een feestje bij een collega op de fiets stapte, en hem opmerkzaam maakte op de zwoele lindelucht. Hij rook niets, ondanks mijn aansporingen om zijn best nog eens te doen. Ik fietste weg, licht teleurgesteld en verbaasd, maar ik voelde mij ook enigszins gebenedijd en bevoorrecht.

In dit gedicht wordt die linde maar één keer genoemd. Het is genoeg om de imker die dit gedicht leest er een sensatie bij te bezorgen, die menig buitenstaander onthouden blijft. Gebenedijd en bevoorrecht, dat zijn we. Ga eens onder een bloeiende lindeboom zitten als die zo heerlijk gonst van de bijen en de hommels, of bij uw volken onder vergelijkbare omstandigheden en begin uw overpeinzingen. U zult inzichten verwerven. Dat komt door de bijen.

Bart de Coo

NBV Ugchelen

Tekst Nolly Spijkerman-Verbeek,
foto's Anneke Blanken

Wim Toonk

Tijdens de jaarvergadering van de imkersvereniging Apeldoorn-Ugchelen werd Wim Toonk (foto links) gehuldigd voor zijn 40 jaar lidmaatschap van de NBV. Wim was van 1998 t/m 2003 algemeen bestuurslid en heeft daarnaast zijn sporen verdiend door belangeloos hulp te verlenen aan imkers in nood. Zijn bijenstal staat in een groot volkstuinencomplex waar meerdere imkers hun tuin en stal hebben. In 1985 begeleidde hij daar al beginnend imkers en nu, in 2016, kan men nog steeds om advies bij hem terecht.

Ab Tromp

Ab Tromp (foto rechts) is teruggetreden als bestuurder van de imkersvereniging Apeldoorn-Ugchelen, na acht jaar voorzitterschap en een jaar algemeen bestuurslid. Door het plotseling aftreden van de vorige voorzitter werd Ab in 2006 gebombardeerd tot waarnemend voorzitter. Van 2007 t/m 2015 vervulde hij, zoals hij het zelf zegt "naar eer en geweten" de functie van voorzitter. Hij viel dubbel met zijn neus in de boter omdat juist op dat moment in de Veluwe-Zuid groep de voorzitters- en secretarisfunctie werden overgedragen aan Apeldoorn. Een van de speerpunten uit zijn bestuursperiode was het verbeteren van de samenwerking met de afdeling Groen van de gemeente Apeldoorn. Dit heeft o.a. geresulteerd in een convenant en samenwerking in het verwezenlijken van twee nieuwe verenigingsstallen. Ook zonder bestuurlijke functie blijft Ab actief in de vereniging.

Bijen op stand

N 52° 10' 16"
O 6° 15' 03"

Plaats
Brummen

Capaciteit
35 bijenvolken

Uitvliegopening
zuid

Sinds
2002

Foto en tekst
Bart de Coo

Deze wel zeer fraaie stal is van de afdeling Brummen. Dat ligt vlak bij de IJssel, tussen Arnhem en Zutphen. De afdeling telt ongeveer vijftwintig NBV-leden en beschikt daarnaast over een 'Bijengilde' van ongeveer vijftig mensen, dat vooral bestaat uit begunstigers en vrijwilligers. Deze stal werd gebouwd in 2002, als vervanger van een vorige. De gemeente had haar oog op de oude locatie laten vallen, maar was vervolgens niet te beroerd om de bouw van de nieuwe stand royaal te steunen. In 2012 werd de stal verbouwd. Er kwam een invalidentoilet bij, een keuken en een ontvangstruimte. Het insectenhotel dat u op de achtergrond ziet staan, werd feestelijk in gebruik genomen in 2013. Buiten beeld staat nog een rij zonnecollectoren die in 2015 geplaatst werden in het kader van een duurzaamheidsproject. Bij die gelegenheid werd een hele inventaris gekocht, met wassmelter, elektrische slinger en een bosmaaier op accu's; alles energieneutraal. Als u meer wilt weten van de actieve afdeling Brummen, kijk dan eens op imkersverenigingbrummen.nl.

Heeft u zelf een bijzondere bijenstal of weet u een markante bijenstal in de buurt, laat het ons horen en zien met een mooie foto: Redactie Bijenhouden, redactie@bijenhouders.nl

Honinganalyse met NMR

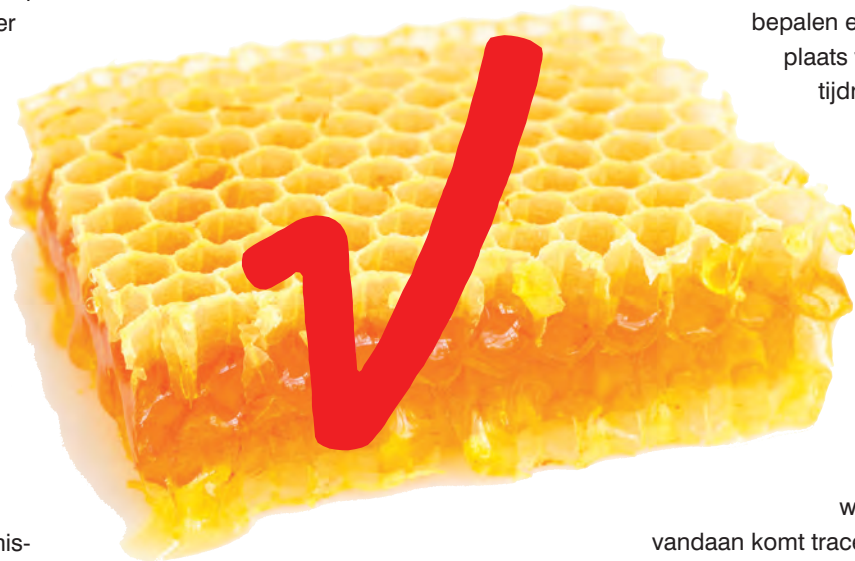
Kees van Heemert

De laatste tijd komen er regelmatig noodkreten uit de VS over de import van vervalste honing. Onlangs is bekend geworden dat ook in de EU de vlag de lading niet altijd dekt. Reden dat er veel verdachte honingpartijen worden onderschept of gesignaleerd. Het grootste probleem is het toevoegen van goedkope suikers, 'adulteration', waardoor deze honingpartijen voor idioot lage prijzen de wereldmarkt verstoren.

In tegenstelling tot in Europa was vooral de VS altijd al zeer actief in het controleren, omdat de commerciële imkerij daar heel belangrijk is. Regelmatig worden er schepen die Chinese honing in drums vervoeren de havens weer uitgestuurd. Wat Europa betreft verscheen net een verslag van de Europese Commissie waarin de voorlopige resultaten staan van een onderzoek van verdachte honingpartijen uit China. Dit onderzoek werd gedaan na een oproep van de 28 lidstaten samen met Zwitserland en Noorwegen. Van een aanzienlijk percentage (19%) van de onderzochte monsters bleek dat de etiketten niet in overeenstemming met de voorschriften waren; 6% vanwege de suikers en 7% vanwege de botanische achtergrond. De COPA-COGECA, de overkoepelende landbouworganisatie in Brussel, heeft een werkgroep die voor maatregelen pleit om te kunnen traceren waar de honing vandaan komt. Ook van

belang is om meer controles van honing uit supermarkten te controleren omdat eventueel 'omkatten' dan niet meer mogelijk is.

In Duitsland, een belangrijk honingland waar grote partijen honing ingevoerd, verwerkt en weer geëxporteerd worden, wordt sinds kort gebruik gemaakt van een nieuwe methode om snel en heel precies de kwaliteit en de afkomst van de honing vast te stellen. De methode berust op NMR-spectroscopie of met een ander woord: kernspinresonantie. Met deze hightech

methode kunnen honingmonsters op basis van de moleculaire (chemische) samenstelling onderscheiden worden. Zoals in een ziekenhuis tegenwoordig met MRI veel 'zichtbaar' wordt gemaakt in je lichaam, zo kan met de NMR-methode een soort vingerafdruk van elke honingsoort gemaakt worden. Na vele jaren van analyse heeft men nu een 'honingbank' met vingerafdrukken van meer dan 4000 honingsoorten afkomstig uit 45 landen. In de Duitse voedselindustrie wordt de methode al langer gebruikt. Ook kan het bijvoorbeeld voor het bepalen van de echtheid van wijnen worden toegepast.

Het laboratorium QSI (Quality Services International) in Duitsland dat dit onderzoek uitvoert staat niet voor niets in Bremen, de plaats waar veel honing het land binnenkomt, verwerkt wordt en weer uitgevoerd. De EU is niet zelfvoorzienend en importeert ongeveer 40% van de honing uit derde landen. De analyse kan in 20 minuten worden uitgevoerd zodat heel snel van een verdachte partij een vingerafdruk te 'matchen' is met de ruim 4000 bekende honingsoorten. Een enorm verschil met de bekende methoden om suiker- en enzymgehalten te bepalen en niet in de laatste plaats veel sneller dan de tijdrovende pollenanalyse. De database groeit nog steeds en nu zijn er al 38 kwaliteitsparameters die met deze methode gevangen worden. Ook kan men snel de regio waar de honing

vandaan komt traceren. Voor dure honing als Manuka-honing is de methode helemaal welkom omdat toevoegingen van bijvoorbeeld suikers afkomstig van mais er zo in aangevoerd worden, waarna de authenticiteit duidelijk is. Ook is met de methode vast te stellen of de honing onrijp geogst is. In China wordt het onrijp oogsten systematisch gedaan volgens betrouwbare bronnen. In dat geval kan fermentatie in de honingpartij optreden waardoor er meer azijnzuur en melkzuur in de honing ontstaat die met de nieuwe methode te detecteren is. ●

De honing- en bijenmarkt in Ugchelen. Foto's Dirk Reiding en Lammert van Beek.

Succesvolle honingmarkten in Ug

Jubileum in Ugchelen

Nolly Spijkerman-Verbeek,

Op een wat haperende microfoon na, kijkt de marktcommissie van de imkersvereniging Apeldoorn-Ugchelen met tevredenheid terug op de Honing-, Natuur- en Hobbymarkt op 17 september jl. Net als in alle voorgaande jaren werd de markt gehouden bij het Ugchelens Belang.

Vijftig jaar geleden vonden Aart van Putten en Geert Kool dat de imkersvereniging Ugchelen een eigen honing- en bijenmarkt moest hebben. Na de nodige barrières uit de weg geruimd te hebben, organiseerden ze in 1967 de eerste markt. De eerste jaren was het

puur een honing- en bijenmarkt met in de goede dagen een aanvoer van 40-50 bijenvolken. In de latere jaren kwam er de buitenmarkt bij met natuurgerichte verenigingen.

Alles zat mee om deze vijftigste Honingmarkt een succes te laten zijn. Elf honingaanzorgers zorgden voor een flinke aanvoer van uitsluitend Nederlandse honing en dit jaar gelukkig ook weer een ruime hoeveelheid heide(raat)honing, de specialiteit van de markt. Er waren zelfs weer een aantal bijenvolken aangevoerd. Buiten zorgden 40 kramen met zeer uiteenlopende hobbyproducten, natuurgerichte verenigingen, bollen en drachtplanten voor elk wat wils.

Aan de opening werd medewerking verleend door de blaasgroep Midwinterhoornblazen Ugchelen e.o. Zoals bekend mag er 's zomers niet geblazen worden op midwinterhoorns, maar daar was iets op gevonden namelijk een nieuw ontwikkelde hoorn, de "dur". De dur van durbloasen! Speciaal voor de jubileummarkt hadden zij een muziekstuk laten componeren: de 'Ode aan de Werkbij'. Wethouder Cziesso, van de gemeente Apeldoorn, belichtte in zijn openingswoord kort het groenbeleid van de gemeente, dat duidelijk gericht is op vlinders en bijen. Nadat hij samen met Aart van Putten symbolisch de deuren van het UB

De honing- en bijenmarkt in Eerbeek. Foto's Wietse Bruinsma.

Ugchelen en Eerbeek

geopend had, haastten de honingkopers zich naar binnen en ontstond er een ware run op de raathoning. De opening van de markt en de 'Ode aan de werkbij' zijn te zien op Youtube (zoek op '50ste Ugchelen') of op www.midwinterhoornblazenugchelen.nl. ●

108e editie in Eerbeek

Wietse Bruinsma

Op de prachtige zaterdag 24 september was de 108e editie van deze eerbiedwaardige honing- en bijenmarkt in Eerbeek, georganiseerd door de imkersvereniging Eerbeek op het terrein van Restaurant De Korenmolen.

Bij deze markt gaat het allereerst om keuring en verkoop van de nieuwe heidehoningoogst. 2016 was een fantastisch heidejaar en dat was te zien op de Eerbeekse markt: naast zo'n 1.100 kg slingerhoning was er ook nog 500 kg heideraathoning. Het liep storm nadat voorzitter Ton Fleur van de Eerbeekse imkersvereniging het startschot voor de verkoop had gegeven. Naast de honingkeuring en -verkoop was er ook een veelheid aan andere stands. Een greep: imkermaterialen, bloembollen, wol, biologisch vlees en streekproducten. Speciaal de moeite van het vermelden waard was de stand van de Noordelijke Pomologische Vereniging met oude appel- en perenras-

sen. Het evenement werd traditiegetrouw opgevrolijkt door een concert van de plaatselijke muziekvereniging. Voor het tweede jaar op rij ging de wisselbeker naar imkerij De Werkbij, voor de beste raathoning. Nog één jaar winnen en ze mogen de beker houden... Ton Fleur vertelde dat het goed gaat met de imkerij in Eerbeek en omstreken. "Wij volgen de landelijke trend en hebben, door de goedlopende cursussen, er elk jaar een paar nieuwe leden bij". In aanvulling op de sinds medio 1970 in gebruik zijnde verenigingsstal bij De Korenmolen, is inmiddels een tweede bijenstal in gebruik genomen. Eerbeek ziet de imkertoekomst met vertrouwen tegemoet. ●

Wilde bestuivers gevoeliger voor neonicotinoïden dan honingbijen

Henk van der Scheer

Eind 2013 besloot de Europese Unie een moratorium van twee jaar in te stellen voor enkele specifieke toepassingen van neonicotinoïden (namelijk het behandelen van zaden) alsmede voor het behandelen van grond met neonicotinoïden, omdat niet duidelijk was welke insecten er allemaal dood gingen. Vervolgens verschenen in de wetenschappelijke pers nogal wat berichten over de gevoeligheid voor en sterfte door neonicotinoïden van solitaire bijen en hommels en de relatieve ongevoeligheid van honingbijen voor deze groep van insecticiden. Voor de Europese Commissie was dit mede aanleiding om advies te vragen aan EASAC (European Academies Science Advisory Council), de koepelorganisatie van nationale academies van wetenschappen van alle lidstaten.

Niet-doelorganismen worden getroffen

Gewasbeschermingsmiddelen, vooral insecticiden, zijn in de land- en tuinbouw nodig om gewassen maximaal te laten produceren. Om de wereldbevolking te kunnen blijven voeden zullen we het voorlopig (nog) niet zonder deze middelen kunnen doen. Als neveneffect worden daardoor helaas soms ook nuttige insecten gedood. Het relatieve voordeel van neonicotinoïden is dat je er weinig van nodig hebt. Als die middelen wegvallen grijpen de agrariërs mogelijk weer naar de oude giftige middelen terug en daarmee zijn de bestuivers ook niet gediend. Bioloog Koos Biesmeijer kaartte dit al eerder aan en het is de vraag wat schadelijker is: doorgaan met neonicotinoïden of terugvallen op de ongewenste oude insecticiden. Hij meldt dat het verstandig is om de neonicotinoïden niet te snel af te schrijven (Volkskrant 17 augustus 2016).

Volgens EASAC (Neuman en anderen, 2015) is er snel groeiend wetenschappelijk bewijs dat wijdverspreid, preventief gebruik van neonicotinoïden om

vraatschade te voorkomen aan land- en tuinbouwgewassen ernstige effecten heeft voor niet-doelorganismen zoals wilde bestuivers en roofinsecten. Voor honingbijen zijn de gevolgen 'atypisch' of met andere woorden niet eenduidig. Terwijl die niet-doelorganismen juist ecosysteemdiensten leveren als bestuiving en biologische plaagbestrijding. Die subletale (niet dodelijke) effecten treden bovendien al op bij zeer geringe hoeveelheden van die gewasbeschermingsmiddelen. EASAC stelde daarom dat het huidige preventieve gebruik van deze chemische bestrijdingsmiddelen niet in overeenstemming is met de Europese richtlijn 'Duurzame Pesticiden'. Ook ondergraaft het gebruik van neonicotinoïden en andere bestrijdingsmiddelen het beleid van de Europese Unie voor biodiversiteitsherstel. Een kleine kanttekening hierbij is mijns inziens wel op z'n plaats: de bedreigde niet-doelgroepsoorten zijn van weinig belang voor de landbouw, maar ze leveren wel diensten in de natuur.

Mist

In een interview met Frank Berendse, emeritus hoogleraar Natuurbeheer en plantencologie aan de universiteit van Wageningen en commissielid van EASAC, tekent Van Maanen (2015) in het biologenvakblad op: 'Het heftige publieke debat over bijensterfte en de grote aandacht voor de gevolgen van neonicotinoïden voor honingbijen hebben veel mist opgeworpen. De gevolgen voor honingbijen zijn atypisch vanwege de grote omvang van de volken, en de verzorging door de imker en ook andere sociaal-economische factoren spelen een grote rol bij het wel en wee van bijen. In dat opzicht leveren studies naar solitaire bijensoorten en hommels die in kleine kolonies leven een veel beter beeld. Laboratoriumstudies, kasexperimenten en veldproeven hebben allemaal zowel sterke als zwakke punten. Het gaat er juist om daaruit een algemeen beeld te destilleren en naar de samenhang te kijken en dan zie je vooral blijvende negatieve effecten op grote groepen wilde organismen. EASAC noemt hierbij specifiek wilde bijen, zweefvliegen, dagvlinders, nachtvlinders, loopkevers en akkervogels' (van Maanen, 2015).

Praktijk-relevant onderzoek

Mistig of niet, in de - helaas maar weinig goede - veldproeven met praktijk-relevante doseringen van neonicotinoïden kon tot nu toe geen negatief effect op honingbijen worden vastgesteld

Neonicotinoïden zijn zenuwgiffen die aangrijpen op specifieke receptoren voor neurotransmitters van insecten. Ze worden vooral systemisch toegepast, waarbij planten het gif opnemen in hun sapstroom en door de hele plant verspreiden. Insecten die van de plant eten sterven, maar ook bijen komen via stuifmeel en nectar met het gif in aanraking. Tot eind 2013 werden zaden van sommige gewassen, onder andere koolzaad, mais, suikerbieten en zonnebloemen, daarom behandeld met neonicotinoïden.

(Godfray en anderen, 2014, 2015). Als beste van die veldproeven wijzen ze naar het onderzoek door Pilling en anderen (2013). In dat vier jaar durende onderzoek in Frankrijk werd geen effect op honingbijen gevonden van praktijk-relevante doseringen van thiamethoxam waarmee zaaizaden van mais en koolzaad werden behandeld. Datzelfde blijkt ook uit een veldproef in Zweden (Rundlöf en anderen, 2015), waar het zaaizaad van koolzaad werd behandeld met clothianidine plus een niet-systemisch pyrethroïde. Er was geen sterfte van honingbijen door het gif in de nectar en het stuifmeel dat ze van de behandelde planten verzamelden. Hommels en wilde bijen (zoals metselbijen) daarentegen namen in aantal af en vertoonden minder nestactiviteit rondom de behandelde veldjes. In 2012 werd een derde goede veldproef uitgevoerd in Canada (Cutler en anderen, 2014). Die proef omvatte velden van 2 ha begroeid met mais. In het voorgaande jaar was in de onderzoekspercelen geen neonicotinoïde toegepast. In de helft van de velden was zaaizaad van mais gebruikt dat behandeld was met clothianidine in de gebruikelijke dosering. Tijdens de volle bloei werden midden in elk veld vier bevolkte bijenkasten geplaatst. Die werden regelmatig bemonsterd op groei van de volken, op honingproductie, op ziekten en op sterfte van de bijen tijdens de proef en daarna tot in het voorjaar van 2013. De was, het stuifmeel, de nectar en de honing werden geanalyseerd op residuen van clothianidine. Twee weken na plaatsing werden de volken uit de velden gehaald en verplaatst naar een plek waar in de omgeving geen gewas stond dat behandeld was met een neonicotinoïde. Residuen van clothianidine werden alleen in het stuifmeel gevonden. Het stuifmeel verzameld door volken in de behandelde velden bevatte geringe hoeveelheden residuen (0,5-2 ppb). Ter verduidelijking: 1 ppb clothianidine is de hoeveelheid van 1 milligram per 1.000 kilogram stuifmeel. Ook in een paar monsters stuifmeel uit volken in onbehandelde velden kon een zeer geringe hoeveelheid residu worden gevonden. Bijen vlogen dus verder dan

het 'eigen' veld en foerageerden ook op naburige velden. Ondanks die 'tekortkoming' werd geen effect gevonden van het insecticide op de groei, sterfte, honingproductie, ziekten en overwintering.

Dat wil niet zeggen dat praktijk-relevante doseringen van neonicotinoïden niet gevaarlijk kunnen zijn voor honingbijen. Dat blijkt als honingbijen die besmet zijn met varroamijten, een neonicotinoïde binnenkrijgen. Besmetting met varroamijten vermindert het vliegvermogen van haalbijen, maar als ze dan ook nog suikerwater te drinken krijgen met daarin

te krijgen, niet zozeer om hoera te roepen van het kan voor honingbijen geen kwaad.

Besluit

Neonicotinoïden hebben blijvende negatieve effecten op wilde bestuivers en roofinsecten, maar de gevolgen voor honingbijen zijn 'atypisch' volgens EASAC. Die negatieve effecten op andere insecten dan honingbijen heeft de Europese Commissie doen besluiten om het huidige moratorium voor een aantal toepassingen van drie neonicotinoïden – imidacloprid, clothianidine en thiamethoxam – niet op te heffen. Dat is

Bespuiting boomgaard. Foto Henk van der Scheer.

een praktijk-relevante dosering van imidacloprid, dan treedt een extra vermindering op. Bij niet besmette haalbijen was daarentegen geen vermindering van het vliegvermogen meetbaar als ze suikerwater met daarin imidacloprid opdronken (Blanken en anderen, 2015). Overigens waren de verschillen klein en (net) significant en werd de proef uitgevoerd met maar heel weinig bijen. De proef herhalen verdient dus aanbeveling. Vooral om helderheid

natuurlijk gunstig voor ons ecosysteem. Voor de honingbij is aangetoond dat neonicotinoïden een risico kunnen vormen voor bijenvolken die met varroa besmet zijn. In het geval van gezonde bijen blijken de neonicotinoïden weinig effect te hebben op de vitaliteit. Des te meer een reden om de varroa (de hoofdschuldige van de wintersterfte, zoals de voorzitter van de NBV meldt in zijn column van Bijenhouden nr. 5 2106) goed te bestrijden. ●

Zutphen bijenstad

Tekst en foto Kees van Heemert

Op zaterdag 13 augustus organiseerde de afdeling Zutphen e.o. de jaarlijkse bijenmarkt. Er waren verschillende stalletjes waar imkers hun bijenproducten hadden uitgesteld, het IVN was aanwezig en de vereniging zelf informeerde vele passanten. Een mooie locatie slim tussen de andere kramen op de reguliere markt waar veel publiek langskwam, dat veel over bijen en honing kon opsteken. De bestuursleden Annette van Bracht en

Albert Weenink vertelden over de vereniging. Die is nu 76 jaar oud en telt ruim 40 leden. Om het jaar wordt er een beginners-cursus gegeven.

Zutphen liep enkele jaren (2009) terug voorop bij het stimuleren van dracht en gaf subsidie voor 'het bijenlint'. Uit dit initiatief kwam de naam Zutphen Bijenstad naar voren. De imkervereniging heeft met hulp van de gemeente de dracht in de omgeving verbeterd en de mooie bijenstal 'Het Bijeneiland' opgericht. ●

Goed geschoten

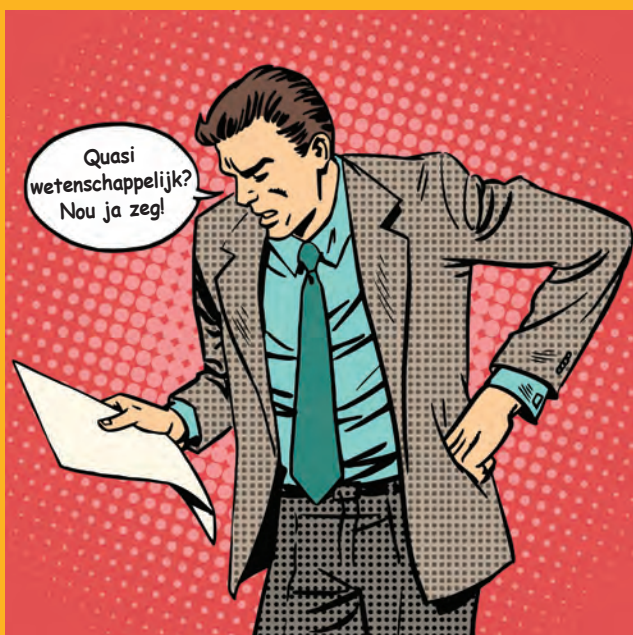
Een inventieve manier om een dakloos volk onderdak te verschaffen.
Foto's Bert Lemmens, Aarle Rixtel (die in 2015 de rubriek Drachtplanten verzorgde).

De lezer schrijft

Quasi wetenschappelijk

De hoofdredacteur van Bijenhouden is een beklagenswaardig man. In het hoofdredactioneel commentaar van Bijenhouden no. 5 geeft hij aan dat hij het vreselijk druk heeft op recepties en verjaardagen met het uitleggen dat Greenpeace fout zit: de bij hoeft niet gered te worden! Inmiddels heeft hij het nog drukker, want hij moet nu ook nog uitleggen dat AH en Jumbo op verkeerde gronden hun supermarkten gifvrij willen maken. Volgens hem zijn de argumenten van Greenpeace tendentius opgehangen aan de bij. Vanwaar die humeurige en quasi-wetenschappelijke scherpslijperij? Het lijkt mij evident dat gifvrije supermarkten goed zijn voor de bij. Dat is toch goed nieuws voor bijenhouders? Onderzoek toont aan dat er een lange-termijnverband is tussen het verdwijnen van (wilde) bijen en het gebruik van landbouwgif (neonicotinoïden). De verwijzing van de wetenschappelijk georiënteerde hoofdredacteur naar de conclusies van het Bijenberaad bevreemdt mij. Hij kan toch moeilijk volhouden dat aan de uitspraken van het Bijenberaad (een op compromissen gericht poldergezelschap van allerlei belanghebbenden) een wetenschappelijke status kan worden toegekend. De uitspraken van het Bijenberaad lijken mij net zo tendentius als die van Greenpeace. Het meest tendentius echter is de laatste zin in het commentaar van de hoofdredacteur. Daarin citeert hij de voorzitter van de NBV (en het Bijenberaad) onjuist. De voorzitter heeft het over "de nadelige effecten van gewasbeschermingsmiddelen die verzwakte volken naar de afgrond kunnen duwen". De hoofdredacteur heeft het over "verboden gewasbeschermingsmiddelen die volken de das om kunnen doen". Daarmee suggereert hij dat toegelaten bestrijdingsmiddelen geen nadelige effecten op bijen hebben. Ik denk dat Greenpeace qua tendentieuze voorlichting in de leer moet bij Kees van Heemert.

A. Feringa, Ruurlo

Mevrouw Nijlunsing-Muller

Raathoning voor 102-jarige!

Terugkomend van de koolzaad, dacht ik aan de kerstmarkt 2014 in Hattem. Aan de kraam kwam toen mevr. M. Nijlunsing-Muller vragen naar raathoning. Gelukkig kon aan haar vraag worden voldaan en met een paar mooie doosjes raathoning keerde zij toen huiswaarts.

Ik was haar adres vergeten, maar wist, dat zij in Hattem woonde. Ik kende haar als echtgenote van de hoofdmeester van de Burgemeester Toornstraschool te Hattem, waar mijn beide zoons naar school gingen 'in de vorige eeuw'. Dus mevr. Nijlunsing bezocht ik met een mooie honingraam raathoning van de koolzaad. En ja, zij was zeer verrast en bijzonder blij om een raat koolzaadhoning van mij af te nemen. Zij vertelde mij, dat ze 102 jaren oud was en ook uit het Groningerland kwam. Geboren in Bellingwolde en opgegroeid in Finsterwolde. Ook zij was onderwijzeres in haar arbeidzaam leven in Hattem.

Begin juli ging ik nogmaals even naar toe. Zij vond de raathoning bijzonder lekker en vroeg mij om, zodra ik weer een mooie raat met heidehoning had, haar weer te bezoeken. Leuk om te horen, dat zij mijn beide grootouders uit Drieborg en Ganzedijk kende. En zij moest ook nog even 'gronings' praten over haar jeugd en haar leven in Groningen. Dus in september opnieuw naar mevr. Nijlunsing met raathoning van de hei. Ze was zeer verguld.

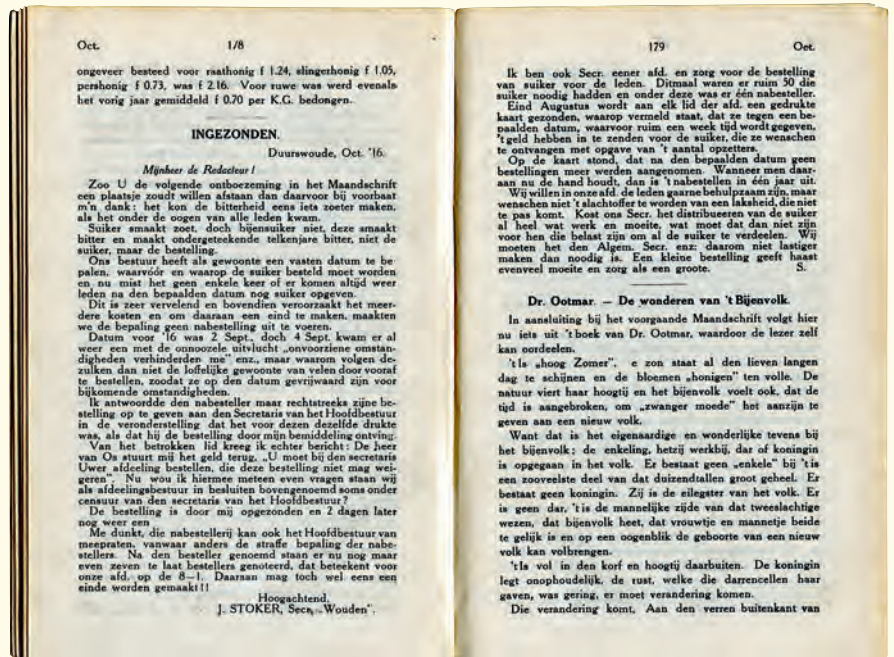
Eildert H. Delger

Uit de oude doos

Caroline van der Laan

Eén van de voorgangers van ons blad 'Bijenhouden' is het Maandschrift voor Bijenteelt, het toenmalige orgaan van de Vereniging ter Bevordering der Bijenteelt in Nederland (VBBN, opgericht in 1897). Onder imkers stond het blad bekend als 'het Groentje', naar de kleur van het omslag. In deze rubriek plaatsen we steeds een artikel uit het Groentje van 100jaar geleden. Ongewijzigd, dus in de oude spelling.

Deze maand een artikel uit: Maandschrift voor Bijenteelt, jaargang 1916, nummer 10 (oktober 1916)

Ingezonden

Duurswoude, Oct. '16.
Mijnheer de Redacteur!

Zoo U de volgende ontboezeming in het Maandschrift een plaatsje zoudt willen afstaan dan daarvoor bij voorbaat m'n dank: het kon de bitterheid eens iets zoeter maken, als het onder de oogen van alle leden kwam.

Suiker smaakt zoet, doch bijensuiker niet, deze smaakt bitter en maakt ondergeteekende telkenjare bitter, niet de suiker, maar de bestelling.

Ons bestuur heeft als gewoonte een vasten datum te bepalen, waarvóór en waarop de suiker besteld moet worden en nu mist het geen enkele keer of er komen altijd weer leden na den bepaalden datum nog suiker opgeven.

Dit is zeer vervelend en bovendien veroorzaakt het meerdere kosten en om daaraan een eind te maken, maakten we de bepaling geen nabestelling uit te voeren.

Datum voor '16 was 2 Sept., doch 4 Sept. kwam er al weer een met de onnoozele uitvlucht "onvoorziene omstandigheden verhinderden me" enz., maar waarom volgen dezulken dan niet de loffelijke gewoonte van velen door vooraf te bestellen, zoodat ze op den datum gevrijwaard zijn voor

bijkomende omstandigheden.

Ik antwoordde den nabesteller maar rechtstreeks zijne bestelling op te geven aan den Secretaris van het Hoofdbestuur in de veronderstelling dat het voor dezen dezelfde drukte was, als dat hij de bestelling door mijn bemiddeling ontving.

Van het betrokken lid kreeg ik echter bericht: De heer van Os stuurt mij het geld terug, "U moet bij den secretaris Uwer afdeeling bestellen, die deze bestelling niet mag weigeren". Nu wou ik hiermee meteen even vragen: staan wij als afdelingsbestuur in besluiten bovengenoemd soms onder censuur van den secretaris van het Hoofdbestuur?

De bestelling is door mij opgezonden en 2 dagen later nog weer een.

Me dunkt, die nabestellerij kan ook het Hoofdbestuur van meepraten, vanwaar anders de straffe bepaling der nabestellers. Na den besteller genoemd staan er nu nog maar even zeven te laat bestellers genoteerd, dat beteekent voor onze afd. op de 8-1. Daaraan mag toch wel eens een einde worden gemaakt!!

Hoogachtend,
J. STOKER, Sec. "Wouden".

Ik ben ook Secr. eener afd. en zorg voor de bestelling van suiker voor de leden. Ditmaal waren er ruim 50 die suiker noodig hadden en onder deze was er één nabesteller. Eind Augustus wordt aan elk lid der afd. een gedrukte kaart gezonden, waarop vermeld staat, dat ze tegen een bepaalden datum, waarvoor ruim een week tijd wordt gegeven, 't geld hebben in te zenden voor de suiker, die ze wenschen te ontvangen met opgave van 't aantal opzetters.

Op de kaart stond, dat na den bepaalden datum geen bestellingen meer werden aangenomen. Wanneer men daaraan nu de hand houdt, dan is 't nabestellen in één jaar uit. Wij willen in onze afd. de leden gaarne behulpzaam zijn, maar wenschen niet 't slachtoffer te worden van een laksheid, die niet te pas komt. Kost ons Secr. het distribueeren van de suiker al heel wat werk en moeite, wat moet dat dan niet zijn voor hen die belast zijn om al de suiker te verdeelen. Wij moeten het den Algem. Secr. enz: daarom niet lastiger maken dan noodig is. Een kleine bestelling geeft haast evenveel moeite en zorg als een groote.
S.

Imkerij de Werkbij

StoomGemak

Wij maken uw ramen zo schoon!

Wij stomen uw oude uitgebouwde ramen schoon (alle types).

Ingeleverde ramen worden in een stoomwasslinger bij een temp. van 100 C geslingerd.

Daarna worden ze gedompeld in kokende caustic soda en vervolgens afgespoeld.

Bij Imkerij de Werkbij - Rhenen
Van oktober t/m maart

1. Inleveren oude ramen
2. Wij stomen ze brandschoon
3. U betaalt met de was uit de ramen

& Per kg gestoomde was
10% korting
op elke kg nieuwe kunstraat

Bel voor meer informatie
de imkerij in Rhenen: 0317 - 61 65 39

Imkerij de Werkbij - Rhenen
Noordelijke Meentsteeg 18
3911 SE RHENEN
0317 - 616539

www.dewerkbij.nl
rhenen@dewerkbij.nl

f t

NIEUW!!!; vanaf 50 kilo; kunstraat van uw eigen bijenwas.

Wat hebben ons Bijenteeltmuseum en onze nieuwste kunstraatmachine met elkaar gemeen? Zij zijn beiden uniek in Nederland! We verwelkomen u graag in ons museum en vertellen u graag meer over de mogelijkheden van het maken van kunstraat van uw eigen bijenwas, onze lezingen, rondleidingen en de verkoop van imkermaterialen.

EcoPoll
Bestuiving / Bijenteelt
Bijenproducten

www.ecopoll.nl info@ecopoll.nl

Bijenteeltmuseum - Imkerij

de TRAAY

Imkerij de Traay is op zoek naar Nederlandse honing

Bent u een gepassioneerde imker en kunt u ons honing leveren?

Aarzel dan niet en neem voor meer verkoop- en inkoopinformatie contact op met Lieko Boersma via l.boersma@detraay.com of 0320 22 96 14 (contante betaling is mogelijk)

BIJENKASTEN.NL
On(ro)erend goed voor bijen!
ONZE VERNIEUWDE WINKEL IS NU OPEN!

NU ALLES VOOR BIJEN EN IMKERS ONDER 1 DAK!

DUS NAAST ONZE MOOIE KASTEN, HEBBEN WE OOK KUNSTRAAT, RAAMPJES, BEROKERS, WASSMELTERS, GLAZEN DEKPLANKEN, MOERROOSTER IN MERANTI LIJST, KUNSTRAATPERSEN, SLINGERS EN NOG VEEL MEER!

WWW.BIJENKASTEN.NL
WE ZIJN OPEN OP
MA-VRIJ VAN 8:00 TOT 16:30
EN OP ZATERDAG VAN 8:00 TOT 12:30.
KOM GEZELLIG LANGS OP DE CALIFORNIEDREEF NR. 26 IN UTRECHT. TOT ZIENS!

30%
korting

t/m 30-11-2016 of
zolang de voorraad
strekt

Kastjes voor solitaire bijen

Het seizoen begint voor sommige insecten eerder dan u misschien vermoedt. Enkele solitaire soorten zijn al vroeg in het voorjaar actief en op zoek naar huisvesting voor het nageslacht.

Wees op tijd en hang in de winter al de nestkastjes op voor solitaire bijen.

Het Bijenhuis heeft een flinke collectie, ook voor vlinders.

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen • 0317 422733 • bijenhuis@bijenhuis.nl • www.bijenhuis.nl

Imkerij de Werkbij

Bij de Werkbij vind je het!

Alles van, voor en over bijen...

Complete verzorgingslijn op basis van propolis: **Propolia**

Winkels in de buurt voor imkers en consumenten:

- De Werkbij Velsuwe: Hoofdweg 33, 8166 AC EMST, 0317 - 612942, b.g.g. 06 - 33186899
- De Werkbij Haarlem: Vuurronstraat 1, 2034 KL Haarlem, 06 - 52 32 34 74
- Imkerij de Werkbij Rhenen: Noordelijke Moentsteeg 18, 3911 SL Rhenen, 0317 - 616329
- De Werkbij Brabant: Strijbeekweg 12a, 4856 AB STRIJBEEK, 016 - 5327707, b.g.g. 06 - 51846736
- De Werkbij Westland: Rijnsburgerweg 14a, 2671 LD NAAI EDWIJK, 0174 - 725204, b.g.g. 06 - 31949031

Groothandel voor winkeliers en ondernemers:

De Werkbij Veenendaal Groothandelscentrum: Productiestraat 2a, 3903 AW VEENENDAAL, 0317 - 612942

www.dewerkbij.nl

Bijengezondheid, een zorg voor iedere imker

Elke imker heeft met bijenziekten te maken. (Her)kent u ze?

Het boek 'Cursus Bijengezondheid', ontwikkeld door de commissie Bijenteeltonderwijs en Bijengezondheid van de NBV, is zowel leerboek als een waardevol naslagwerk. Het omvat drie onderdelen:

- Hygiënisch imkeren
 - Beschrijving bijenziekten en
 - Behandeling ziekten en plagen
- Voor slechts € 6,50 verkrijgbaar in het Bijenhuis Wageningen en bij de depots

(zie www.bijenhouders.nl, en in onze webwinkel!

€6,50
(excl. € 3,50 porto)

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen • 0317 422733
• bijenhuis@bijenhuis.nl • www.bijenhuis.nl